

ARGUS

De pleister van Danny bleef ergens in de saus achter. 6

Dierenbevrijder

Beest met baasje vaak beter af dan in de natuur, vindt Peter Singer.

8

JAN BOEDSTOEL

Zoveel

Zoveel strijd met alle gruwelen van dien,
zoveel slachtoffers die jij zou willen helpen,
zoveel tranen die je graag had willen stelpen,
zoveel beelden die je nooit had willen zien,

zoveel blinde haat en bruto geweld en bloed,
zoveel hels lawaai om steeds weer van te schrikken,
zoveel levenslust die sterft onder je blikken
en zo weinig wat er dan nog iets toe doet,

zoveel om je hevig over op te winden...
En maar twijfelen wat je ervan moet vinden.

Ontwapenend
De laatste pacifisten. 10

Zwembadpas

100 jaar Kees de jongen

– De romancier: 'Iedereen fantaseert, kinderen voorop.' 16

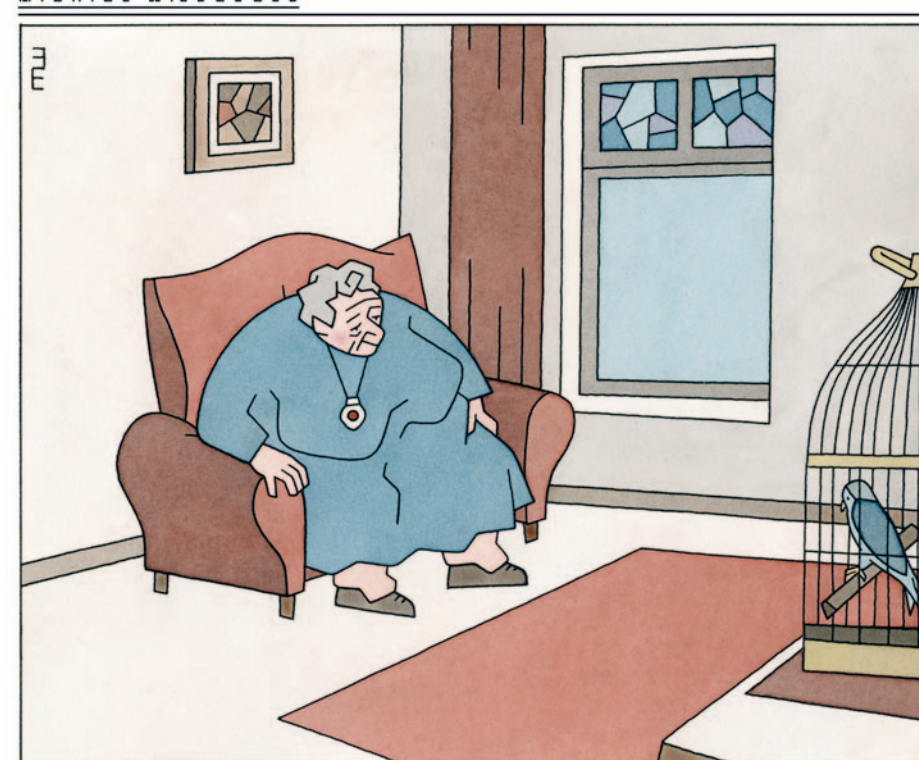
– De biograaf: 'Thijssen was een straatvechter.' 18

– De dichter: 'Kon hij hem maar een dankbrief schrijven.' 18

TEKENING PETER VAN HUGTEN

MICHEL WIJDEVELD

'HET LEVEN IS EEN HEERLIJKE ONTDEKKINGSREIS'

Grapjas

Analyse van het humorschandaal. 21

- Grijsgedraaid** Eeuwig jong met de Stones. 2
- Badhuis** Inzepen voor beginners. 12
- GBJ** Smakelijk eten en goedenavond. 13
- Ecologica** De mens moet veranderen. 14
- Alptraum** De neutraliteit van Oostenrijk. 15
- Texel** De veerboot naar de overkant. 20
- Yoshida** Een moeizame flirt in Tokio. 22
- Tornado** Van Agt bewierookt in pornopunk. 23
- Borsjtsj** Soep koken met een hakbijl. 24

Netanyahu is de vader van Hamas

door SALOMON BOUMAN

De nationalistische Likoeidpartij heeft in de jaren tachtig de oprichting van Hamas in Gaza aangemoedigd en getolereerd als tegenwicht voor de PLO van Yasser Arafat. ‘Verdeel en heers’ was en bleef het idee tot 7 oktober 2023. Het uitgangspunt van Likoeid was dat verdeeldheid tussen Hamas in Gaza en de PLO op de Westelijke Jordaanoever de stichting van een Palestijnse staat in de weg zou staan. Netanyahu heeft het vaak gezegd: “Er is geen Palestijnse partner,” doelende op de ideologische tegenstelling tussen Hamas en Fatah, de dominerende partij in de PLO.

Moshe Ahrens, de Likoeidminister van Defensie in 1983-1984, staat aan de bron van de ‘heers en verdeel’-strategie, ten tijde van door Fatah uitgevoerde terroristische aanslagen op zeventien bloeiende nederzettingen in het zuidelijke deel van Gaza.

De invalide islamitische geestelijke leider sjeik Ahmed Yassin kreeg van minister Ahrens toestemming rond de moskeeën in Gaza een sociaal netwerk op te zetten: dienstverlening aan behoeftigen en armen in Gaza. De Israëlische veiligheidsdiensten hadden niet in de gaten dat Ahmed Yassin koos voor verzet tegen de Israëlische nederzettingenpolitiek in Gaza. De ogen in Israël gingen pas open toen de eerste Hamas-aanslagen in Gaza plaats vonden. Hoewel Hamas

en Fatah ideologisch van elkaar verschillen ten opzichte van een oplossing van het Israëlische-Palestijns conflict, vochten beide organisaties tegen de Israëlische bezettingsmacht in Gaza.

Terwijl Yasser Arafat in het akkoord van Oslo in 1993 een grote stap zette in de richting van erkenning van Israël binnen de grenzen van vóór 1967, kon Yassin zich niet verzoenen met het bestaan van een joodse staat in het islamitische Midden-Oosten. Voor hem was de handtekening van Arafat onder het Oslo-akkoord met Rabin verraad aan de Palestijnse zaak.

Premier Ariel Sharon besloot in 2005 onder druk van het Palestijnse verzet de strook van Gaza volledig te ontruimen, inclusief de ontmanteling van zeventien nederzettingen en het terughalen van tegen tienduizend kolonisten. Hij schijnt ervan uit te zijn gegaan, dat het door het Oslo-akkoord in het leven geroepen Palestijns zelfbestuur in Ramallah onder Yasser Arafat het ontstane machtsvacuüm in Gaza zou opvullen. Een jaar later, in 2006, won Hamas de verkiezingen in Gaza. Het Palestijnse zelfbestuur werd met bloedig geweld door Hamas uit Gaza verdreven.

Netanyahu is van 1996-1999 en van 2009 tot nu premier geweest van rechtse regeringen. In die rol heeft hij zelfs bij grote militaire invallen in Gaza na raketbeschietingen door Hamas vanuit Gaza nooit een serieuze poging gedaan

Hamas te vernietigen. Hij bleef trouw aan de ‘verdeel en heers’-doctrine om de stichting van een Palestijnse staat op Judea en Samaria, de westelijke oever van de Jordaan, te voorkomen. Palestijnse eenheid zou politieke en diplomatie kracht geven aan het Palestijnse streven naar een onafhankelijke Palestijnse staat. Daarom heeft Netanyahu Hamas in leven gehouden. Hij stond toe dat Qatar honderden miljoenen dollars in de wederopbouw van Gaza pompte na een grote Israëlische inval aldaar in 2008, waarbij grote schade werd toegebracht aan de infrastructuur. De dollars uit de schatkist van Qatar werden gebruikt voor de bouw van kilometerslange Hamastunnels. Ook stond Netanyahu toe dat dagelijks duizenden Palestijnse arbeiders werkten in de Israëlische bouw en landbouw.

De analist Adam Raza schreef op 20 oktober in *Haaretz*: ‘Gedurende tien jaar heeft Netanyahu de hand gehad in de groeiende militaire en politieke macht van Hamas. Het is Netanyahu die van de terroristische organisatie Hamas met weinig middelen een soort halve staat heeft gemaakt.’

Er is in Israël intussen geen millimeter politieke en psychologische ruimte om in te geven emotionele stand van zaken aan territoriale ruimte voor de Palestijnen te denken, ook al probeert de pro-Israëlische Amerikaanse president Joe Biden de gedachte aan een tweestatenoplossing levend te houden.

Vincent Mentzel / Nog altijd de Stones

Mijn wilde jaren zestig op de Rotterdamse Academie van Beeldende Kunsten waren de jaren van het grote ontdekken. Van het Eiland van Dordrecht kwam ik iedere dag met de sneltrein naar Rotterdam, ff zwaaien naar de leuke meisjes die achter het glazen loket kaartjes verkochten, en daarna van het Centraal Station door de oude binnenstad, of wat daarvan over was, naar de academie lopen.

Die wandeling door het Oude Westen met andere in het zwart geklede aspirant-kunstenaars was vaak vol verrassingen. Vrouwen hingen uit het raam en kletsten met elkaar, de borsten op een kussentje en de armen eroverheen gevouwen. ‘Werkshuw tuig!’ werd er soms geroepen, en als je iets terugriep kon er zomaar een emmer water uit het raam naar beneden gekieperd worden. De dappersten onder ons omspelden wat terug.

Nonchalant met een peukje in de mondhoek wandelden we verder, langs beroemde cafés als De Fles met barman Oom Tom, tegenover café Hensepeter aan de ‘s-Gravendijkwal waar het verkeer onderlangs naar de Maastunnel raasde. Enkele huizen verder woonde de allerberoemdste tv-omroepster van Nederland, Karin Kraaykamp. Plechtig hielden wij halt in de hoop een glimp van haar, bij voorkeur natuurlijk in ochtendjas, op te vangen.

De kunstacademie bevond zich toen nog nabij de kruising van de Maastunnel en de Rochussenstraat. Daar begon onze dag. Tussen de middag droomden wij van kunst, toekomst en elkaar, luisterend naar rock’n roll en jazz. De latere directeur van de academie, Pierre Janssen, had in zijn wijsheid besloten dat het uit moest zijn met de losbandige levensstijl op de school. Verhoudingen tussen leraren en leerlingen waren uit den boze, kroegbezoek tussen de middag was verboden – de directeur kon je zomaar

bij de ingang een ademtest afnemen. En te laat komen was er ook niet meer bij.

Muziek was en bleef een belangrijk element op de academie. De aftandere piano in de hal werd veelvuldig bespeeld. En op een schoolreisje met de bus naar een museum hoorde ik tot mijn verbazing mijn buurman ineens met de radio meezingen: “I can’t get no satisfaction.” Ach, teloos antwoordde hij op mijn vraag van wie dat nu weer was: “Ah joh, de Stones.” Die muziek is nooit meer uit mijn hoofd verdwenen.

Hoe mooi was het om later de Stones te kunnen fotograferen in Ahoy in Rotterdam, of het Zuiderpark in Den Haag. *Satisfaction* gaf het zeker, en nu, zestig jaar later, zijn de mannen nog steeds niet uitgespeeld en luister ik met enorme weemoed naar de onovertroffen stem van Jagger en de ruige weemoed in hun muziek. Niets veranderd en nog steeds onverwoestbaar.

Weer loop ik door het Oude-Westen van Rotterdam, met een back to the *sixties*-gevoel, en verwacht weer de mooie Rotterdamse vrouwen uit de ramen te zien hangen. Dit keer heb ik ‘oortjes’ in en ik luister naar een nummer dat doet denken aan de jaren zestig en zeventig: *Sweet Sounds Of Heaven*, van hun weergaloze, ouderwets aandoende nieuwe album *Hackney Diamonds*.

Achterdocht: Democratie in de rui

In 2023 werd het menens. Kiezer op drift, het vertrouwen in de politiek daalde zienderogen.

Loopt het democratisch bestel op zijn laatste benen? De gezaghebbende Britse politoloog David Runciman meende al in 2018 dat de democratie te gronde gaat, restte slechts de vraag: hoe?

In Nederland is de democratie net honderd jaar oud, ze kreeg haar voltooiing in 1922 toen de vrouwen voor het eerst mochten stemmen. Is revitalisering nog mogelijk?

John Jansen van Galen, redacteur van de veertiendaagse opiniekrant *Argus* vroeg het aan historici met gezag en enige andere specialisten. Gelukkig ontbraken de optimisten niet.

Dit Argusboek is te koop voor 17,50 euro bij de boekhandel of rechtstreeks bij uitgever De Kring zonder verzendkosten. Ga naar uitgeverijdekring.nl/achterdocht

Hoofdredactie Paul Arnoldussen en Rudie Kagie
Eindredactie Bert Brevoord, Ingrid Brouwer en Paul Westink
Redactie Mark Blaise, Martje Breedt Bruijn, Frank van Dijk, John Jansen van Galen, Kasper Jansen en Michaja Langelaan redactie@arguspers.nl
Webredacteur Erik van Erp
Vormgeving Lucy Prijs
Letter logo Richard Keijzer
Organisatie Irene Philipsen
Uitgever Stichting Arguspers Keizersgracht 337, 1016EG Amsterdam info@arguspers.nl APG Diemen
Druk
Jaarabonnement: € 63,- (24 nummers)
Twee jaar voor € 116,-
Abonneren kan via de site www.arguspers.nl
Abonnementenservice tel.: 088-1102043
Volg ons op www.facebook.com/argusopiniekrant/

‘Laat de oudjes nog geloven dat ze jong zijn’

door FRANK VAN DIJL

The Rolling Stones lopen, om het zacht uit te drukken, al een tijdje mee. Wij ook trouwens. Dus als we het nieuwe album *Hackney Diamonds* opzetten, vergelijken we dat niet alleen met wat we van vroeger kennen, maar beseffen we ook dat we niet meer de dertienjarigen zijn die zich door *Satisfaction* omver lieten blazen.

Zo moeten we tegelijkertijd vaststellen dat de Stones, zeg Mick Jagger (80) en Keith Richards (bijna 80), zelf ook niet meer de *bad guys* zijn die onze ouders schrik aanjoegen. Na zestig jaar rock-’n-roll moeten ze er ook eens tussenuit, even weg van de stad met haar sirenes en haar gekmakende menigte naar een plek waar geen telefoon is, alleen het geroep van een uil (*Dreamy skies*).

Jagger heeft dan al gesmeekt om niet boos op hem te zijn (*Angry*) en om hem te vertellen dat je liever sterft dan zonder hem te leven (*Get Close*). Hij beklagt zich dat hij alleen nog een verhaal is dat je vertelt (*Depending On You*) en dat je hem, als hij een hond was, nog een schop na zou geven ook (*Bite My Head Off*).

Het wordt alleen maar erger. ‘Waarom laat je me niet met rust?’

vraagt Jagger in track zeven aan een naamloze zij die zijn nummers, zijn codes, zijn sleutels en zijn telefoon heeft gepikt (*Mess It Up*). ‘Als ik je een vinger geef, neem je mijn hele hand,’ klaagt de zanger in *Driving Me Too Hard*.

Wat is er gebeurd sinds *Under My Thumb*? Ik parafreeseer: “Onder de duim/ Het meisje dat mij ooit in

de steek liet/ Zoals ze precies doet wat ik zeg/ Ik heb haar onder de duim/ Ze is het liefste huisdier ter wereld” – dat is een wereld van verschil met de vrouwen die Mick Jagger op *Hackney Diamonds* tot wan-hoop drijven; je zou bijna zeggen: die hém onder de duim hebben.

Voor het eerst lijken de Stones vatbaar voor de tijd. Je hoefde ze maar aan te zetten (*Start Me Up*)

of daar gingen ze weer, toen ze veertig waren alsof ze twintig waren, toen ze zestig waren alsof ze... goed, net iets in de twintig waren.

Nu ze tachtig zijn, blikken ze terug, zoals in *Whole Wide World*: ‘Overall waar ik kijk/ zijn herinneringen aan mijn verleden./ De smelige flat in Fulham/ De geur van seks en gas.’ (De nagebouwde Londense flat aan 102 Edith Grove

maakt deel uit van de tentoonstelling *Unzipped* die nog tot en met 21 januari te zien is in het Groninger Museum.)

Misschien hadden ze in hun begindagen inderdaad het gevoel dat de hele wereld tegen hen was, maar dat is uiteindelijk toch meer dan goed gekomen. Alleen is beroemd zijn kennelijk ook niet alles: in hetzelfde nummer wordt gesproken over tralies, over camera’s en

bewakers. Ja, dan wil je er wel eens uit.

In het gospelachtige *Sweet Sounds of Heaven* komt de aap uit de mouw: ‘Laat de oudjes nog geloven/ dat ze jong zijn.’ Zo heeft *Hackney Diamonds* melancholische trekjes die we van de Stones niet eerder hoorden, alles op muziek die klinkt als... eh... de goeie ouwe Stones.

D66 puf, puf

door TOM PAUKA

Het verkiezingscongres van D66 in Apeldoorn heeft zich weer eens uitvoerig beziggehouden met het raadsel van het verdwijnpunt. “Het grote publiek moet ons weer ontdekken,” zei voormalig partijleider Boris Dittrich. Inderdaad, 24 zetels in de Tweede Kamer (op één na de grootste fractie) en nu vijf tot negen procent in de peilingen. Dat was mild en sympathiek van Boris, de partij moest herontdekt worden. Was gewoon eh... een beetje vergeten. Uit het zicht geraakt.

Boris zei niet dat het allemaal de schuld was van Sigrid Kaag, maar dat was wel wat de congresgangers in meerderheid dachten. Eerst boekte Sigrid, toen we weinig meer over haar wisten dan dat ze een internationaal diplomaat was geweest, een schitterend resultaat in de Kamerverkiezingen van 2021. En nu dus een vertrek, definitief, teleurgesteld in de politiek en in Nederland, en bij de congresgangers voornamelijk een gevoel van opluchting achterlatend, pfff, nou eh... Rob Jetten dan maar, op hoop van zegen.

D66 heeft, net als iedere andere partij, zowel een officiële als een diepere bestaansreden. De officiële is de sociaalliberale gedachtelij, daarover een andere keer. De diepere bestaansreden is, dat het aanhangen van D66 bijdraagt aan de persoonlijke status, dat wil in dit geval zeggen: men is geen egoïst

Drie aanvoeders van D66 op het partijcongres: (vlnr) Jan Terlouw, Rob Jetten en Sigrid Kaag. FOTO ANP/PHIL NIJHUIS

(VVD) en men is ook niet van de straat (PvdA). Wat men aanhangt is iets beters. Deze status hoeft niet per se gerealiseerd te worden door waardering op te roepen bij anderen, het gaat ook (en misschien vooral) om het eigen mensbeeld.

Das is (beste Sigrid) waar alle aanvoeders van D66 uiteindelijk hun Waterloo hebben gevonden: ze waren bij hun opkomst de ideale persoon met wie je op een terras gezien wilde worden (“Hé, ik zag je op een terrasje met Hans van Mierlo, ik wist niet dat je die kende...”) en de partij nam afscheid van ze op het moment dat het gedaan was met hun publieke aantrekkelijkheid. Zo verging het Hans van Mierlo, die in februari 1967 de partij met de (toen) histo-

rische zege van zeven zetels in de Kamer introduceerde, maar al snel politiek vergrijsde en opgevolgd werd door een nieuwe potentiële publiekslieveling, Jan Terlouw, die nooit helemaal uit de schaduw van Van Mierlo kwam en dan ook opgevolgd werd door... Van Mierlo. Voor nog één keertje.

D66 gaat de verkiezingen in met een bekwaam politicus die geen toevoeging is aan de status wanneer men met hem gezien wordt op een terras. Aanhanger te zijn van hem, dat draagt niet bij aan het mensbeeld, het interne noch het openbare. Sorry, ik kan even niet op je naam komen, maar iedereen weet wie ik bedoel. Het gaat er dus niet om dat je bekender moet worden, iedere poging daartoe knaagt aan je kans op succes.

Meloni's druppel is slechts water

door RICUS VAN DER KWAST

De breuk van de aartsconservatieve Italiaanse premier Giorgia Meloni met schobbejak Andrea Giambrodo veroorzaakte tot ver buiten de landsgrenzen beroering. Het zat al langer niet lekker tussen de lompe en ontrouwe televisiejournalist en de politica. Gelekte opnames van wangedrag van Giambrodo tegen vrouwelijke medewerkers gaven het laatste zetje dat nodig was om de relatie te beëindigen.

Dat Meloni het nieuws via X bekendmaakte, was geheel in lijn met haar communicatiestijl. Ze sloot haar tweet af met een passage die volop de aandacht trok. In een PS had ze het namelijk niet meer over haar ex, maar richtte ze zich tot haar politieke tegenstanders. Wie gedacht had haar te beschadigen, luidde haar boodschap, moest weten dat de druppel weliswaar mag hopen de steen aan te tasten, maar de steen blijft altijd steen, terwijl de druppel slechts water is.

Raadselachtig en poëtisch, luiden reacties in het buitenland. Een enkeling zal aan schoollatijn hebben gedacht, anderen zullen spontaan *Ordinary Love* van U2 zijn gaan neurien: *The sea throws rocks together/ But time leaves us polished stones*.

In Italië klonk haar metafoor veel vertrouwder. *La goccia scava la pietra* is er wijdverbreid. Het is de helft van een uitdrukking die zijn oorsprong heeft in het Grieks, een gevleugeld gezegde werd in het Latijn en er onder anderen bij Lucretius, Ovidius en Tibullus in verschillende varianten terugkeerde. *Gutta cavat lapidem/ Non vi, sed saepe cadendo*. De druppel holt de steen uit, niet met zijn kracht, maar door te blijven vallen. De aanhouder wint, zou je in het Nederlands zeggen.

Nu komt het rare: Meloni heeft het verkeerd om. Want hoe je het ook bekijkt, het voortdurend vallende water wint altijd. Mits je daar de tijd voor neemt. Maar zo lang wil Meloni niet wachten, lijkt het. Het vooruitzicht van een gepolijste of door de druppels aangevrenste steen zou haar PS kunnen verklaren. Zou ze aan opstappen denken? Het klinkt ineens plausibel. *Tempus omnia revelat* (de tijd onthult alles), wisten de Romeinen al.

Peter van Hugten

Joran is geen engeltje

door RUDIE KAGIE

Nu Joran van der Sloot voor een Amerikaanse rechtbank heeft bekend dat hij inderdaad de moordenaar is van de in 2005 op Aruba verdwenen Natalee Holloway, kunnen zes paperbacks bij het oud papier. De inhoud van drie kilo drukwerk over deze *cold case* is achterhaald.

Vader Dave Holloway kwam in 2006 met *Aruba: The Tragic Untold Story of Natalee Holloway and Corruption in Paradise* (256 p.). Een jaar later volgde moeder Beth Holloway met het even dikke *Loving Natalee; a Mother's Testament of Hope and Faith*. Hetzelfde jaar rolde *De zaak-Natalee Holloway* van de pers, het door ghostwriter Zvezdana Vukojevic opgetekende relaas van Joran van der Sloot: *Mijn eigen verhaal over haar verdwijning op Aruba* (351 p.). In 2008 publiceerde Patrick van der Eem in samenwerking met E.E. Byars *Hoe ik Joran van der Sloot aan het praten kreeg* (320 p.). In 2010 verscheen van de *Telegraaf*-journalisten John van den Heuvel en Bert Huisjes *Jorns moordmysterie* (200 p.). En in 2013 sloten Wim van der Pol en Vincent Ver-

weij af met *Dossier Holloway. Geheimen uit het politiearchief* (284 p.). De top van deze boekenberg is ongetwijfeld niet bereikt: er is reden voor geactualiseerde herdrukken.

Het succesvolste was het autobiografische exposé dat Vukjevic noteerde. Het manuscript circuleerde via literair agent Paul Sebes langs vier uitgevers, waarna hoogste bieder Luitingh-Sijthoff uitpakte met 15.000 exemplaren. De beoogde herdruk kwam er nooit, omdat, naar uitgeefster Marga de Boer in 2008 aan *NRC* liet weten, de inhoud ‘gedateerd’ was: “Misschien komt er later in een ander stadium, als er meer bekend is in de zaak, een herziene of aangevulde editie.” Bij de passages die in een herdruk zouden moeten worden aangepast, is het voorwoord van Joran inbegrepen: ‘Ik ben geen engeltje, maar ik heb niets illegaals gedaan en ik ben beslist geen moordenaar. Ik ben een doorsnee jongen, ik heb emoties en gevoelens zoals iedereen.’ Hetgeen moeder Anita van der Sloot in de publicatie van Van den Heuvel en Huisjes kon bevestigen: “Hij was een lief jochie, die gek op dieren en zijn oma was. Vrolijk, open. Hij is geleidelijk de

Samen

In 2015 stond voor het eerst het woord ‘laadpaal’ met de betekenis ‘oplaadpaal’ in de *Grote Van Dale*. En wie bij ‘oplaadpaal’ kijkt, leest daar: paal met oplaadstation voor het opladen van de accu van een elektrisch voertuig. Als ‘laadpaal’ eenmaal is geïntroduceerd in deze betekenis, zijn er natuurlijk allerlei mogelijkheden voor uitbreiding. Zo kwam de ‘laadpaalklever’ in het nieuws als de onverlaat die te lang met zijn voertuig een parkeerplek bij een laadpaal bezet. Vervolgens verschijnt de laadpaalkleversboete, daarna volgt de laadpaalkleversboete-inning, terwijl laadpaalkleversboete-inningsproblemen er

TAAL

het nog niet eens afgelopen; ‘analyse’ zou er bijvoorbeeld nog achter kunnen.

Het Nederlands telt ongeveer 275.000 woorden en het grootste deel daarvan zijn samenstellingen. Zo bevat de *Grote Van Dale* maar liefst 65 samenstellingen met als eerste lid ‘laad’, van laadbak tot laadwiel.

Nieuwe woorden worden vaak gretig in nieuwe samenstellingen gebruikt. Van havermerk

ging het bijvoorbeeld al gauw via de verfoeide havermerkkelite naar de havermerkkelitelevensstijl. Of dat woord de Van Dale zal halen valt overigens te betwijfelen.

Het Duits is berucht om zijn samenstellingen. Wat in het Nederlands rode wijn is, heet bij onze oosterburen (ook weer een samenstelling) *Rotwein*. Maar er zijn veel meer voorbeelden, zoals *Kopfkissenbezug* (kussensloop), *Fahrkartenautomat* (kaartjesautomaat) en *Mietnebenkostenvorauszahlung* (voortuitbetaling van bijkomende kosten bij de huur). Drie- en meerdelige samenstellingen worden in het dagelijks gebruik trouwens vaak gesplitst. Zo zullen Duitsers eerder *Dinner auf einer Kreuzfahrt auf der Donau* zeggen in plaats van *Donaukreuzfahrt dinner*.

Daartegenover kent het Engels veel minder samenstellingen. Een woord dat in het Nederlands een samenstelling is, zoals kantoorbaan, bestaat in het Engels meestal uit twee losse woorden: *office job*. Soms staat er een koppelteken tussen twee woorden: *house-owner* en *window-cleaner*. Mogelijk beschikken Engelsen van oudsher over een laag woordsamenstellingsincasseringsvermogen.

RENÉ APPEL

Riskante baarden bij de SGP

door ARNO BORNEBROEK

God heeft een baard, net als zijn zoon Jezus. Helemaal zeker weten we het niet, maar in stripverhalen en films dragen zij, evenals andere bijbelse figuren, een baard. Baard en religie gaan goed samen. Kijk naar de Grieks- en Russisch-orthodoxe geestelijken, zij dragen baarden. Ook bij de moslims is de baard een uiting van vroomheid. Bij de orthodoxe joden is het niet anders, de pijpenkrullen omlijsten de bebaarde gezichten. Het valt daarom op dat de paus zich dagelijks scheert. Dragen christenen geen baarden?

Zij zouden wel moeten, de Bijbel verbiedt het scheren, kunnen we lezen in Leviticus 19:27: ‘Gij zult de hoeken uws hoofd niet rond afscheren, ook zult gij de hoeken uws baards niet verderven.’ Niet bijwerken, recht naar beneden laten groeien dus, een ruwe, op het oog betrekkelijk onverzorgde baard. Precies zoals we het

bij diverse orthodox-gelovigen zien. Behalve bij de christenen.

Maar bij de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, een klein bevindelijk gereformeerd kerkgenootschap met ruim twintigduizend leden, nemen ze de Bijbel op dit punt niet letterlijk. Integendeel, dit kerkgenootschap sprak zich uit tegen gezichtsbehang. Een zondagse scheerplicht voor de kerkgang. In de podcast ‘Dick en Daniël geloven het wel’ van het *Nederlands Dagblad* geeft ouderling Laurens van der Tang uitleg. Het getob over de baarden en snorren ontstond in de jaren zeventig; het werd gezien als een uiting van ‘wereldgelijkvormigheid’. Het leidde tot ergernis ‘als je demonstratief met een baard de kerk inkomt’.

De tijden mogen veranderen, de ergernis bij de gelovigen is gebleven. Nog steeds zijn er velen die er aanstoet aan nemen als een bebaarde medegelovige bij de doopvoont staat of aanschuift bij het avondmaal. En bijbels gezien is het

niet goed om anderen tot aanstoot te zijn, legt Van der Tang uit. Feit is dat het baarddispuut al een halve eeuw sluimert bij de refo's en tot ongenoegen van velen er met enige regelmaat een bebaard hoofd in de kerkbanken opduikt. Vandaar dat een synodebesluit in juni 2023 hier een einde aan wil maken. Mannen met baard of snor mogen niet deelnemen aan kerkelijke plechtigheden als doop, avondmaal en huwelijk, en kerkelijke functies als diaken, ouderling of dominee zijn uitgesloten.

Blijft over de politiek. Bij het bekendmaken van de SGP-lijst voor de komende Tweede Kamerverkiezingen blijken drie van de eerste vijf kandidaten, uiteraard mannen, een baard te hebben! Bij nadere bestudering van de foto's lijkt dit mee te vallen. Het zijn geen woeste Leviticusbaarden, maar keurig getrimde hipsterbaarden. Maar toch, zal dit stemmen kosten, zal het baarddispuut weer opklaaien?

Weten wij veel wat een dakloze lekker vindt

door MARK BLAISSE

Bij de deur van de opvang aan de Amsterdamse Marnixstraat stonden twee daklozen te wachten. “Is er vandaag vlees?” “Ja, er is vandaag vlees, we maken Amerikaanse meatballs.” “Huh, wat zijn dat?”

We, dat zijn vier vrijwilligers die, onder aanvoering van Danny, een Amerikaanse Amsterdammer, voor zestig daklozen gingen koken. Stichting Het Stoelenproject maakt dagelijks gebruik van vrijwilligers die de boodschappen doen, een voedzame maaltijd met groenten of sla bereiden en een toetje verzinnen. Weten wij veel wat een dakloze lekker vindt... Straks worden we nog uitgeflo-

ten. Het meatballs-met-spaghetti-recept komt uit *The New York Times* en is voor vier personen. Voor zestig man hebben we dus vijftien keer de hoeveelheden die in het recept worden aanbevolen nodig. Kan niet moeilijk zijn. Twaalf kilo gehakt, twintig pakken pasta, dertig blikken tomaten, tien zakken Parmezaan, vijftien liter volle yoghurt aangevuld met een liter room, kaneelpoeder, zakken met appels en peren die even gestoofd moeten worden voordat ze door de yoghurt gaan. En dan nog uien, knoflook, boter, olie, azijn, stokbroden, peterselie, basilicum en niet te vergeten vegetarische balletjes, want er zitten kieskeurige daklozen bij, is ons verteld.

Drie grote supermarktzakken, twee kleinere voor de kwetsbare inkopen en vier tot de rand gevulde kartonnen dozen zouden volgens Danny gemakkelijk op twee fietsen vervoerd kunnen worden. Dat was iets te optimistisch, wisten we bij de uitgang. Gelukkig had een van ons een auto in de buurt staan. Golf tas opzijgeschoven, en hup.

Toen de spullen op de stalen werktafels waren uitgesteld – we hadden de beschikking over een professionele keuken – bleken we veel te veel vlees te hebben en slechts voor tien man geraspte kaas. Verder ontbraken twaalf eieren, de uien hadden voorgesneden moeten zijn, er was veel te weinig knoflook en sla ingeslagen en er bestond twijfel of twintig pakken pasta voldoende zou zijn. Een van ons

De ingang van het Stoelenproject.

FOTO ANP/DINGENA MOL

dus terug naar de supermarkt. Samen koken, ja gezellig. De enige vrouw in het gezelschap nam de leiding. Delegeren in een keuken betekent rekenen op de discipline en nauwkeurigheid van het team. Maar dat team bleek geen grote aanleg te hebben als souschefs. Knoflookbrood werd letterlijk genomen: flinke brokken look en een klodder boter tussen het stokbrood en dan de oven in. Maar ja, hoe lang? Toen rook de hele keuken vulde, wist de chef genoeg. Ze ging zoveel mogelijk zelf doen. Danny wilde wel uien snijden, maar snee in plaats daarvan bijna een vingerkootje eraf. Pleister. Rogier zat zo geconcentreerd appels en peren in blokjes te snijden dat hij niet hoorde dat het schijfjes moesten zijn. Zelfs slagroom kloppen bleek een kunst; ineens was het boter.

Dertig liter water en vele kilo's spaghetti afgieten is vrijwel ondoenlijk zonder je te branden. De meatballs hadden met de extra eieren zo'n kleffe constitutie

gekregen dat er geen balletjes van te maken viel. Dan dienen we maar bolognese op, maar daar zit geen ei in. Het werd dunne drab die gelukkig wel goed smaakte.

Intussen tikte de tijd door. Om zes uur moest het eten op tafel staan, dat waren de daklooskook werd letterlijk genomen: flinke brokken look en een klodder boter tussen het stokbrood en dan de oven in. Maar ja, hoe lang? Toen rook de hele keuken vulde, wist de chef genoeg. Ze ging zoveel mogelijk zelf doen. Danny wilde wel uien snijden, maar snee in plaats daarvan bijna een vingerkootje eraf. Pleister. Rogier zat zo geconcentreerd appels en peren in blokjes te snijden dat hij niet hoorde dat het schijfjes moesten zijn. Zelfs slagroom kloppen bleek een kunst; ineens was het boter.

De pleister van Danny bleef ergens in de saus achter, maar daar kwamen we pas later achter. We kregen een staand applaus toen we om half acht vertrokken. Ook van degenen die eigenlijk niet meer konden staan.

Thuis smaakte het gebakken biefstukje toch even heel anders.

De achterbuurvrouw

Op een foto in de buurtapp zie ik onze jongste poes. ‘Van wie is deze kat? Zit in mijn tuin. Wil ik niet.’ Het appje is van een achterbuurvrouw. Zus kijkt met verbaasde ogen in de lens. Per app vraag ik of ze wil dat ik de poes op kom halen. Het hoeft niet. ‘Ik heb haar de poort al uit gewerkt.’

Een paar weken later. Dezelfde buurvrouw spreekt mijn man aan. Ze weet dat we grote verbouwingsplannen hebben en stelt voor dat we eens bij haar komen kijken. Belangrijkste bezienwaardigheid: de wc onder de trap. Oorspronkelijk zit die meteen bij de voordeur, maar bij haar dus niet meer.

Mijn man vraagt of ik wil gaan. ‘Doe maar, dat is goed voor de verhoudingen,’ moedigt hij me aan. Even later loop ik langs een boeddha beeld en een tuinposter met een vlinder naar haar voordeur. Ik

Mijke

bel aan, er schuift een gordijntje bij de voordeur omhoog en ik kijk in de ogen van de buurvrouw.

‘Ik begreep dat jullie al verbouwd hebben?’ vraag ik. Ze wijst naar mijn rubberlaarzen. ‘Ik heb geen zin in vieze tegels. Even uitdoen.’ In het huis ruikt het naar ei. De achterbuurman staat in de keuken. Ik zie dat er voor twee personen gedekt is. De placemats naast elkaar, gericht naar de televisie die bij de tafel hangt.

De buurvrouw trekt de deur open van de nieuwe wc. ‘Ga gerust even zitten.’ Er zit iets dwingend in haar stem. Terwijl ik op de pot zit, kijkt ze me verwachtingsvol aan. ‘Mooi,’ zeg ik.

‘Nog even over jullie poes,’ begint ze dan. ‘Onze hond gaat blaffen van katten.’ Ik knik. ‘Ja, dat doen ze.’ De vrouw zucht en loop alvast naar de voordeur. Ik sta op van de pot. ‘Ik weet dat jij schrijft, maar ik doe ook iets creatiefs. Ik film haaksteken. En heel vaak, als ik net lekker bezig ben, begint het blaffen.’

Ik wurm me in mijn te krappe laarzen. ‘Ik zal het tegen de poes zeggen,’ antwoord ik. ‘Ja, doe dat, want Choco en ik worden er helemaal gestrest van.’ Achter haar verschijnt een klein bruin keffertje. ‘Je kunt de poes ook een bandje omdoen dat een elektrische schok geeft als ze de tuin uit loopt,’ zegt ze.

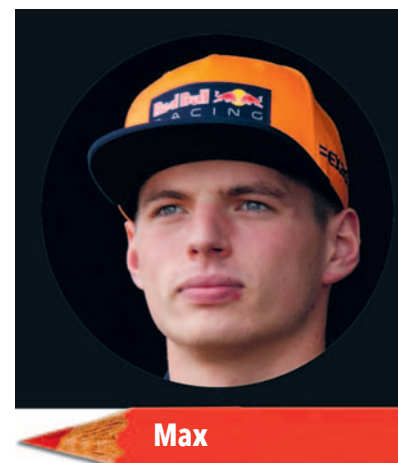
Choco blaft hard. Ik glimlach, en terwijl ik me omdraai zeg ik: ‘Ik heb gehoord dat ze die ook voor hondjes hebben.’

Mijke Pol

Derksen, Lubach of Verstappen for president?

1 Omtzigt publiceert zijn verkiezingsprogramma. Dat had hij beter kunnen laten. Het echte programma van Omtzigt is: Omtzigt.

2 Waar blijft de Oranjefurie? Verenigd Links wil de koning weg hebben. Vroeger hadden monarchisten daar de kachel mee aangemaakt, maar het koningshuis heeft nog sterker aan populariteit ingeboet dan links. Oranjeklanten joegen ons indertijd de stuipen op

Max

het lijf: als de koningin weg moet, wie wordt dan tot president verkozen? Schrikbeeld: Joseph Luns, toen de populairste politicus. En nu? Johan Derksen, Arjen Lubach, Max Verstappen?

3 Wouter Sloekers, redacteur van BKB, een ideeëel publiciteitsbureau, hoogst verguld in *College Tour* een vraag te hebben mogen stellen (er waren er elfhonderd ingediend!), door de redactie van het programma op de huid te zijn gezeten om zijn vraag – is hij wel in staat tot samenwerken? – om te buigen naar de vraag: of de man premier wil worden. ‘Kon Twan Huys met het antwoord scoren.’ Maar Omtzigt ontweek de vraag.

4 Volgens politicoloog Joop van den Berg (PvdA) kunnen BBB en Nieuw Sociaal Contract de politiek fundamenteel vernieuwen. Als jongen, geboren te Bartlehiem – denk: Elfstedentocht, bruggetje – bewonderde hij Carl Romme, leider van de Katholieke Volkspartij, hoewel hij aan diens teksten geen touw kon vastknopen. Nu snapt hij waarom: de KVP bestond uit vier uiteenliggende stromingen en Romme hield de boel met zijn ondoordringelijkheid juist bij elkaar. Sindsdien is veelvormigheid binnen partijen bedolven onder fractie- zo niet kadaverdiscipline. De laatste levendige interne partijdiscussie dateert van 2011, toen het CDA met Geert Wilders in zee wilde. Van den Berg hoopt dat BBB en NSC de kans te baat

nemen weer openheid en debat in hun partijen te bevorderen. Is er meteen minder drang naar versplintering.

5 Een zijpad: wat kiest Indisch Nederland? Op *Java Post* re- leveert Bert Immerzeel dat de meeste Indische Nederlanders rechts stemmen en hun belangen politiek laten behartigen door PVV of FvD, wat vast te maken heeft met de Indische roots van de beide lijsttrekkers. Zelf komt Immerzeel via de Stemchecker lichtelijk ont-hutst bij D66 uit.

6 De Stemwijzer staat online! Een *Argus*-hoofdredacteur wordt als *second best* verwezen naar LEF. Lef? De partij heeft haar wortels in Emmen en staat gratis openbaar vervoer voor, alsmede ‘terug naar 0 graden’. Lijsttrekker Daniël van Duijn zet op YouTube uiteen ‘hoe jij rust en ontspanning vindt met dertien soorten tijd’. Hierop stemmen?

7 Oef! Pieter Omtzigt komt in viervoud van een koude ker-mis thuis. A.) reporters moperen dat ze zijn verkiezings-program in slechts zeven minuten moesten lezen, terwijl hijzelf bij ministers altijd aandringt op ruime leestijd. B.) Na *Op1* ontloft Omtzigt achter de schermen omdat de presentator bekendmaakte dat hij had geëist een secondant te mogen meebrengen naar de talkshow (al was zijn team daarvan vooraf op de hoogte). C.) Volgens Tom-Jan Meeus (*Machtige Tijden*, *NRC*)

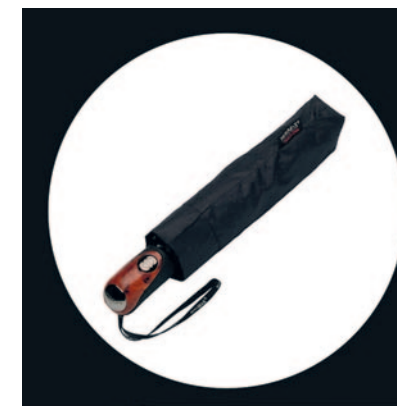
Zonder Pieter poster

komt Omtzigt nu op voor de fiscale Bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) voor familiebedrijven, waaruit veel giften naar politieke partijen vloeien en die hij jarenlang be-streed; inmiddels is een invloed-rijke BOR-lobbyist van de VVD naar NSC overgestapt. En D): voor een lange lijst wensen in Omtzigts programma is, meldt hoogleraar economie Raymond Gradus (VU) in *Trouw*, geen financiële dekking. Lijkt verdorie wel op het ‘gratis

bier’ dat Caroline van der Plas voor de voeten werd geworpen, suggesteert Argus, en Gradus beaamt dit telefonisch: ‘In verkiezingstijd zijn partijen nu eenmaal sterk in cadeautjes uitdelen, maar van Omtzigt zou je meer soliditeit verwachten.’ Bovendien stelt NSC volgens Gardus ‘terecht dat Rutte-IV op de pof geleefd heeft’, zodat vanwege de Europese norm voor het begrotingstekort de uitgaven met tien miljard omlaag zouden moeten, maar meldt de partij niet hoe. Dat Omtzigt zijn programma niet laat doorrekenen door het Centraal Planbureau is wellicht te billijken, zegt de hoogleraar, maar ‘het stelt teleur dat een degelijke, transparante financiële paragraaf erin ontbreekt’.

Niettemin wint Omtzigt diezelfde week drie zetels in de peilingen.

8 Waar bleef het gegeven, aanvankelijk wel gemeld, dat Thierry Baudet werd geslagen (‘bult’) met een *opvouwbare*

Opvouwbare paraplu

paraplu? Maakt dat het erger of minder erg?

9 Het zaaltje van Spui25 in Amsterdam zit vol studenten, het thema is *Voting in turbulent times*, de discussie wetenschappelijk, de voertaal Engels, zoals usance is op de universiteit (waar Omtzigt paal en perk aan wil stellen). Politicoloog Tarik Abou Chad uit Oxford bestrijdt dat de zogenoemde ‘afgehaakten’ (copyright: René Cuperus, Josse de Voogd) politiek nauwelijks meetellen. Ze worden meer dan ooit vertegenwoordigd, zowel rechts als links! Ga maar na: Afd, de aanhang van Meloni en Melenchon, Zwedendemocraten, PVV, *e tutti quanti*. Staan zij daarmee politiek buitenspel? Valt ook nogal mee: die partijen hebben immers indirect grote invloed op middenpartijen, die hun oren naar hen laten hangen omdat anders hun kiezers weglopen naar zulke ‘flankpartijen’ – *nuisance value* heette dat vroeger.

Voorzitter prof. Jan Willem Duyvendak stelt het afnemende vertrouwen in ons politieke stelsel aan de orde en wordt prompt te-gengesproken door politicoloog Matthijs Rooduijn: weliswaar

Matthijs Rooduijn

neemt het vertrouwen in partijen en politici inderdaad af, maar niet het vertrouwen in het politieke systeem. Ga maar na: zo gauw de onvrede over de politiek de pan uitrijst, richten Nederlanders om de democratie te herstellen subiet maar liefst twee nieuwe partijen op die samen goed zijn voor veertig van de 150 zetels. En Omtzigt veroverde zijn populariteit nog wel juist als serieus Kamerlid, met een voorkeur voor ‘de inhoud’ en zonder ‘loze leuzen’! ‘Het ging hem niet om de poppetjes, zei hij. Nu staat hij toch met zijn hoofd op alle affiches van NSC. Maar dat is logisch, want het gaat zijn kiezers om hem, ze stemmen op hem.’

10 Voor Rooduijn zie ook: Stuk Rood Vlees, onover-troffen website voor actuele politicologie, met onder meer zijn (en Simon Otjes’) *Plaaitjes van de electoraatjes*. Daar leer je bijvoorbeeld dat de kiezers van Baudet ‘vele malen jonger’ zijn dan die van Eerdmans, dat wil zeggen gemiddeld 47 tegen 55 jaar, maar ook ‘vaker eenzaam’.

11 À propos: hoe te stemmen? Vorige keren Volt en Partij voor de Dieren gestemd, telkens de eerste vrouw op de lijst, die echter beide keren in het ongerede raakte. Bij Volt werd Nilüfer Gündogan om vooralsnog onopgehelderde redenen uit de partij geknikkerd, bij de PvdD ont-popte de eerste vrouw, fractie-voorzitter en lijsttrekker, zich als nare controlfreak. De vereenvoudigde versie van KiesKompas (met hulp van ‘Steffie’) brengt uw chroniqueur bij D66 en ChristenUnie. Hoe nu?

JOHN JANSEN VAN GALEN

Liever huisdier dan overgeleverd aan de vrije natuur

Filosoof Peter Singer schreef zijn bestseller die ten grondslag lag aan de dierenrechtenbeweging. Hij is gematigd optimistisch. 'Er is vooruitgang geboekt, maar er vinden nog steeds op grote schaal wredeheden plaats.'

door RUDIE KAGIE

Voor een moraalfilosoof die in 1999 door *The Guardian* werd uitgeroepen tot 'de gevaarlijkste man ter wereld' tuurt Peter Singer (1946) onverantwoord laconiek naar het scherm van zijn computer. De Australische hoogleraar bio-ethiek resideert op een eerste verdieping in het uitgestrekte universitaire complex van Princeton, twee uur met de trein vanuit New York. Er zijn geen beveiligingsmaatregelen, er is zelfs geen balie waar een receptionist bezoekers verwelkomt. Na het openduren van een massieve voordeur begint een eezame zwerftocht door een doolhof van gangen en gangetjes aan het eind waarvan het professorale vertrek zich in een zijvleugel bevindt. De begroeting is hartelijk. "Ik betwijfel of ik nog steeds de gevaarlijkste man op aarde ben," zegt Singer met een lachje dat van alles kan betekenen. Hij wijst uitnodigend op de lege fauteuil tegenover hem. "Sorry, ik heb mijn positie van gevaarlijkste man ter wereld onlangs moeten afstaan aan Vladimir Poutine."

Aanleiding voor het gesprek is de grondig herziene herdruk van de klassieker *Animal Liberation*, waarmee Singer in 1975 opzien baarde. (Van de nieuwe versie verschijnt pas volgend jaar september een vertaling bij uitgeverij De Geus.) De bestseller was destijds, zoals het omslag van de Amerikaanse editie met gevoel voor understatement vermeldt, *a philosophical bombshell* en ontketende een wereldwijde beweging die opkomt voor de rechten van het dier.

Dierenvriend (en veganist) Singer poneerde de stelling dat het dier er evenals de mens recht op heeft pijnvrij door het leven te gaan, onder relatief prettige omstandigheden, zonder het risico om slachtoffer te worden van barbaarse martelpraktijken. Onderhand is dat een open deur, maar vijftig jaar geleden wezen economen, veeboeren, pluimveehouders, supermarkten en niet te vergeten consumenten de auteur nog eendrachtig terecht. Dankzij de mo-

Peter Singer

derne vleesindustrie kon ook de gewone man zich een biefstukje veroorloven, was de gedachte. Dat het er in slachthuizen, grootschalige pluimveehouderijen en vee-fokbedrijven weinig zachtzinnig, zeg maar gerust: beestachtig aan toegaat, was algemeen bekend. Singer wierp tegen dat het een misvatting is om het dier ondergeschikt te maken aan de superieure mens. Zijn oproep om mensenrechten op één lijn te stellen met dierenrechten was menigeen te radicaal.

Om het nog wat ingewikkelder te maken voegde de filosoof eraan toe dat het recht om gevrijwaard te blijven van pijn wat hem betreft geen recht op leven impliceert. De aanwezigheid van een redelijk toekomstperspectief is voor hem het criterium om het bestaan te mogen voortzetten – een visie die hem behalve tot 'de invloedrijkste nog levende filosoof' (*The New Yorker*) ook tot een hoogst omstreden wetenschapper en 'de gevaarlijkste man ter wereld' maakte.

Zijn benoeming in 1999 tot hoogleraar bio-ethiek in Princeton

was voor uitgever, presidentskandidaat en miljardair Steve Forbes reden zijn jaarlijkse miljoenen donatie aan deze universiteit in te trekken. Singer moest zich op zijn eerste werkdag door een haag van demonstranten worstelen om zijn kamer te bereiken. Er werd beweerd dat als het aan hem lag ernstig gehandicapte baby's, zwakken van geest en dementerende bejaarden gerust een kopje kleiner

'Persoonlijk denk ik dat het gezonder is om helemaal geen vlees te eten'

mogen worden gemaakt – een opmerkelijk standpunt voor een humane dierenvriend die volschiet zodra het leed in megastallen ter sprake komt. "Ja, dat werd ervan gemaakt," verzucht Singer, "maar ik heb nergens gezegd of geschreven dat we kwetsbare groepen de

dood moeten injagen. Mijn pleidooi om de rechten van het dier serieus te nemen krijgt tegenwoordig meer handen op elkaar dan een halve eeuw geleden, maar mijn ideeën over abortus en euthanasie worden in grote delen van dit land en elders in de wereld nog steeds dubieus gevonden. Ook als de patiënt daar om vraagt, mogen artsen in de Verenigde Staten bij ondraaglijk lijden de laatste levensfase niet met het toedienen van een injectie beëindigen. In sommige Amerikaanse staten mogen artsen nu een medicijn verstrekken dat de dood tot gevolg heeft, maar dat moet de patiënt zelf tot zich nemen, wat niet lukt als je in coma ligt."

De halve eeuw die sinds de lancering van *Animal Liberation* verstreek, nodigt uit tot het opmaken van een balans. Is Singer optimistisch gestemd over de voortgang van de 'dierenbevrijding' waartoe hij in 1975 opriep? Hij zegt: "Als ik naar de westerse landen kijk, de Europese Unie, het Verenigd Koninkrijk en zelfs de Verenigde Staten, ben ik gematigd optimistisch

sumptie. In rijke landen stagneert de populariteit van vlees, die naar verwachting verder zal afnemen, terwijl in regio's met een middeninkomen, zoals een groot deel van Azië en Latijns-Amerika, steeds meer vlees wordt gegeten. Mensen die uit armoede klimmen hebben de neiging om van een grotendeels plantaardig dieet over te stappen op meer dierlijke producten. Persoonlijk denk ik dat het gezonder is om helemaal geen vlees te eten, maar daar wordt verschillend over gedacht. In elk geval is het een misverstand dat het eten van kip of vis meer maatschappelijk verantwoord zou zijn dan de consumptie van een rund of een varken. Van één koe kunnen 2500 mensen eten, uit een kip gaan vijf á zes porties. Ik hoop dat er meer aandacht komt voor het welzijn van vissen, waarvan er jaarlijks 120 miljard worden gekweekt. Mijn grootste bezwaar tegen het eten van vlees is dat dieren in de bio-industrie een vreselijk leven hebben. Het fokken van pluimvee is erop gericht de dieren zo snel mogelijk te laten groeien. Ze ontwikkelen enorme borstpartijen, omdat vooral borstvlees waardevol is; na een paar weken kunnen ze niet meer op hun pootjes staan. Ze lijden chronisch pijn. Als menselijke baby's even snel zouden groeien als plofkippes, wogen ze na twee maanden driehonderd kilo."

Even een vraagje tussendoor: kan Singer vanuit zijn joodse achtergrond misschien iets zeggen over de term 'een holocaust voor dieren' waarmee de militante vleugel van zijn achterban de bio-industrie aanduidt? Zijn ouders vluchtten na de *Anschluss* in 1938 vanuit Oostenrijk naar Australië, drie grootouders zouden het concentratiekamp niet overleven. Is het niet een tikje ongepast om het lot van dieren in de vleesindustrie te vergelijken met de verschrikkingen die het Derde Rijk voor joden in petto had?

"Ik heb geen moeite met het in dit verband gebruiken van het woord holocaust," zegt hij. "De praktijken van de bio-industrie, die vind ik pas smakeloos. Mensen maken zich druk om de verkeerde misstanden. De Poolse schrijver Isaac Bashevis Singer vluchtte in 1935 voor de nazi's naar de Verenigde Staten. In *The Letter Writer* merkte hij op dat dieren de menssoort als nazi's mogen beschouwen, voor de dieren is het altijd Treblinka. Hij was niet alleen joods, maar ook vegetariër, dus hij had recht van spreken."

Singer ligt evenmin wakker van het Dierenbevrijdingsfront dat de titel van zijn bestseller kaapte voor

het intimideren van pelsdierfokkers, beschadigen van bedrijfspannen en het loslaten van opgesloten nertsen die de vrije natuur zelden duurzaam overleefden. "Ach, dat was een tijdelijk verschijnsel. De harde kantjes zijn ervan af, ik geloof niet dat enig Europees land nog wordt opgeschrikt door gewelddadige acties van dierenbevrijders."

Omdat filosoof Singer er in zijn boek blijk van geeft dat hij het ge-

'Het gaat allemaal om het uitbannen van onnodig lijden'

dachte-experiment niet schuwt, wil hij best vertellen welke lifestyle zijn voorkeur zou hebben als hij tot het dierlijke soort behoorde. Stél! Zou hij een gedomesticeerd bestaan onder menselijk toezicht verkiezen boven een leven in het wild? Hij: "Dat hangt ervan af. Als ik een hond of een kat was, zou ik liever huisdier zijn dan overgeleverd aan de vrije natuur. Heerlijk, een baasje dat goed voor je zorgt. Geen last van kou, regen, wind, vorst, honger en dorst. Bij ziekte zou een dierenarts me weer op de been helpen. Ik denk dat een hond die bij mensen woont over het algemeen beter af is dan een vos of een wolf die zichzelf in een bos moet zien te redden. Als eenzaam vogeltje in een kooi zou ik me diepongelukkig voelen, maar als goudvis in een kom zou ik blij zijn dat ik in schoon water mag rondzwemmen en dat ik op tijd te eten krijg."

Veel mensen worstelen met een vergelijkbaar dilemma: valt een vrij bestaan vol onzekerheden te verkiezen boven de vastigheid die een baan, huwelijk en koophuis bieden? Dat verschilt per individu. Roofdieren zijn beter af dan de dieren waar zij op jagen. Het lijkt me voor geen enkel dier leuk om door een leeuw of tijger te worden verslonden, maar zo lang ze niet als prooi fungeren, leiden ze in de openlucht een heerlijk sociaal leven in groepsverband. Dat is ook wat waard. Afgelopen zomer was ik in Spanje getuige van een traditioneel stierengevecht. Een gruwelijk schouwspel natuurlijk, maar ik heb me laten uitleggen dat die stieren voordat ze de arena worden ingestuurd een fantastisch leven leiden met het allerlekkerste eten en de allerbeste verzorging die een dier zich wensen kan. Veel dingen zijn

minder eenduidig dan je denkt. Als het baasje 's morgens vroeg de deur uitgaat en 's avonds laat thuis komt, is er voor een hond weinig aan, ook al wordt ie voor de rest nog zo goed verzorgd. Een hond wil overdag spelen. Van alle gedomesticeerde dieren is de kip er volgens mij het beroerdst aan toe."

Dieren in het circus? "Niet doen," vindt Singer. "Veel mensen genieten van het spektakel, maar vanuit het dier gereedeneerd is er echt niets aan." De dierentuin dan? "Daar was ik vroeger minder enthousiast over dan tegenwoordig. Vanuit educatief oogpunt vervullen ze een belangrijke functie. Er werken nu goed opgeleide experts die vanuit het belang van het dier handelen. Een aap in een dierenpark heeft doorgaans best een aangenam leven. Maar vergeet niet dat het hier om te verwaarlozen aantallen gaat. De paar duizend beesten in dierentuinen vallen in het niet bij de 74 miljard kippen waar we zojuist over spraken."

Of neem – ander stokpaardje van Singer – de gekwelde diersoorten die in laboratoria aan wetenschappelijke proeven werden onderworpen om de kwaliteit van lippenstift, dagcrème of haarlak te verbeteren. "Gelukkig is dit soort proeven voor cosmetica in Europa tegenwoordig verboden. Om reacties uit te lokken heb ik wel eens geopperd in plaats van dieren mensen met een ernstig hersenletsel voor dit soort experimenten te gebruiken. Je zou de hogere cognitieve capaciteiten van de mens als argument kunnen aanvoeren om ze niet aan dergelijk onderzoek bloot te stellen, maar dat gaat niet op bij een patiënt van wie de meeste hersenfuncties zijn uitgeschakeld. Het enige dat dan overblijft is dat de mens van een hogere orde zou zijn dan het dier. Die proeven zijn te verdedigen als de baten opwegen tegen het leed dat dieren ondergaan. Ik kan me voorstellen dat je muizen opoffert aan het vooruitzicht dat een medicijn wordt ontwikkeld dat de levens van miljoenen kankerpatiënten redt."

Racisme, seksisme, dierenrechten, slavernij, euthanasie, abortus – is het juist te veronderstellen dat dergelijke contemporaine thema's in het brein van Peter Singer zijn versmolten tot één groot onderwerp? "Jazeker," zegt hij. "Het gaat allemaal om het uitbannen van onnodig lijden en om een basale vorm van morele gelijkheid. In mijn hart hoop ik natuurlijk dat er een dag komt waarop de mensheid het erover eens is dat ze zonder vlees te eten ook gelukkig kunt worden."

FOTO ANP/CAMERA PRESSE/EAMONN MCCABE

Hoe het pacifisme verdween uit Nederland

“Er bestaat geen goede oorlog en er bestaat geen slechte vrede,” sprak Benjamin Franklin, een van de oprichters van de Verenigde Staten, in 1775. Een citaat dat graag door pacifisten wordt aangehaald. Om de Amerikaanse onafhankelijkheid te bereiken werd kort daarna een oorlog gevoerd die vele tienduizenden levens kostte.

De internationale geschiedenis kent weinig conflicten die zonder oorlog zijn opgelost. Behalve Groenland was geen land ter wereld nooit bij een oorlog betrokken. De gruwelijke beelden van oorlogsgeweld in het Midden-Oosten en Oekraïne leiden slechts tot één conclusie: vrede is verder weg dan ooit. Toch zijn ze er nog: pacifisten die ervan overtuigd zijn dat wapens niets oplossen. Maar het zijn inmiddels eenzame individuen die er vaak liever het zwijgen toe doen uit angst voor gek te worden versleten.

In Nederland telde de antimilitaristische beweging in 1917 25.000 leden. Na de Eerste Wereldoorlog waren de sociaaldemocraten het erover eens dat arbeiders zich nooit meer zo tegenover elkaar moesten laten uitspelen. Een petitie tegen de omstrepen Vlootwet werd door twee derde van de bevolking ondertekend en leidde tot de val van het kabinet-Ruijs de Beerenbrouck. ‘Wij willen geen vloot. Wij willen geen bewapening! Heel de wereld krimpt nog van de gevolgen van den oorlog en wij zeggen: dát nooit meer!’

In 1957 werd de PSP opgericht, de Pacifistische Socialistische Partij, die in de jaren zestig goed was voor vier zetels in de Tweede Kamer. In topjaar 1973 telde de partij 4871 leden, maar de populariteit nam geleidelijk af. Bij de verkiezingen in 1977 eindigde de PSP met lijsttrekker Bram van der Lek met één zetel. Zijn opvolger Fred van der Spek deed het beter en scoorde in

1981 en '82 drie zetels, Andrée van Es, het laatste PSP-boegbeeld, haalde in 1986 één zetel. In 1990 ging de PSP met de progressieve bondgenoten CPN, PPR en EVP verder als GroenLinks. De bezorgde achterban die vreesde dat de roep om principiële geweldloosheid zou verstommen op het Binnenhof, kreeg gelijk: pacifisme in de politiek bestaat niet meer.

14 december 1985: Fred van der Spek verlaat voortijdig het PSP-congres, omdat Andrée van Es is gekozen tot lijsttrekker.

‘Een pacifist krijgt pas gelijk als de oorlog voorbij is’

Principieel afwijzen van elke vorm van geweld lijkt bijna niet meer vol te houden in een tijd waarin de wereld wordt opgeschrikt door terroristische aanslagen, raketaanvallen en oorlogsretoriek. Toch zijn ze er nog: idealisten die oprecht geloven in de kracht die het gebroken geweepte uitstraalt.

door MIRJAM BARTELSMAN

‘Wij wijzen geen schuldige aan’

Henk Baars (1953), voorzitter Kerk en Vrede

Er is één moment geweest dat ik op een ledenvergadering heb uitgeroepen dat we onszelf misschien beter konden opheffen. Maar daar kwam zo veel protest tegen, dat ik dat meteen heb ingetrokken. Wij zijn de oudste vredesorganisatie van Nederland, volgend jaar viert we ons eeuwfeest. We hebben meer dan duizend leden en we zien onszelf als het geweten dat bij veel meer mensen aanwezig is, maar waarnaar bijna niemand meer wil luisteren. Als ik in gezelschap zeg dat oorlogen nergens toe leiden, dat onderhandelen meer oplevert dan vechten, is bijna iedereen het met me eens. En toch wordt een pacifistisch standpunt afgedaan als naïef en onrealistisch.

Hamas richt een bloedbad aan in Israël. Maar inmiddels zijn er veel meer Palestijnen dan joden vermoord. Daar sta je dan als pacifist. Ik kan natuurlijk zeggen: heb uw vijand lief. Of: keer hem de andere wang toe. Daar luistert niemand meer naar. Als er een oorlog is uitgebroken, ben je als pacifist te laat. Dan is gebeurd waar je steeds voor gewaarschuwd hebt. Maar ik zal een praktisch antwoord geven. Israël wil Hamas nu helemaal uitschakelen. Dat is volstrekt onmogelijk, dat gaat nooit lukken; dat is pas echt onrealistisch en naïef. De realiteit is dat deze strijd tot nog veel meer doden zal leiden, aan beide kanten. Het lijkt wel een sacraal geloof om te denken dat geweld als reactie op geweld de enige oplossing is. Geweld is nooit een oplossing, nooit!

Wij wijzen geen schuldige aan. Als je zegt dat je moet kijken naar de context van het conflict, naar de geschiedenis van deze oorlog, krijg je al woedende reacties van een deel van de joden in Nederland. Wij zeggen: probeer te bedenken wat je wilt bereiken en handel daarnaar. Dan moet je wel tot de conclusie komen dat alleen aan de onderhandelingstafel resultaten kunnen worden bereikt. En dan moet je natuurlijk concessies doen. Er is nog nooit een oorlog beëindigd met de belofte dat al het veroverde gebied volledig wordt teruggegeven.

Wat er nu in het Midden-Oosten moet gebeuren? Dat is een bizarre vraag aan een pacifist. Als de oorlog eenmaal is begonnen, is het voor een pacifist te laat. Geweld gebruiken is kennelijk te verleidelijk. De strijdende partijen hebben altijd te weinig inzicht in de oorzaak van conflicten; ze vergissen zich voortdurend in de omstandigheden en de culturen van de tegenstander en onderschatten de giftigheid van ideo-

logieën. Geschiedenis is snel vergeten. Pas als de oorlog voorbij is en duidelijk wordt wat het heeft gekost, krijgt de pacifist gelijk.

Toen de PSP opging in GroenLinks, heb ik nog met een klein groepje geprobeerd om het pacifistische gedachtegoed te bewaren. Ik ben nog steeds lid, maar GroenLinks is een oorlogszuchtige partij geworden. Vanaf het moment dat de partij instemde met militaire missies is het steeds verder bergafwaarts gegaan; helemaal sinds de samenwerking met de PvdA. Eigenlijk is de SP de enige partij die zich nog wel eens kritisch over wapenleveranties uitlaat.”

‘De pacifistische beweging is inderdaad dood’

Daphne van der Werf (1970), hoofd Onderwijsbureau Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam

Waarom ben ik een pacifist? Dat vind ik een rare vraag. Iedereen is toch voor vrede? Dus de goede vraag is: waarom is bijna niemand in Nederland nog pacifist? Of nog beter: waarom is er geen pacifistische partij meer? Al vanaf het moment dat ik mag stemmen, mis ik zo’n partij. Juist nu er op zo veel plekken in de wereld oorlog wordt gevoerd, nu er zo veel geweld wordt gebruikt, nu er zo veel mensen sterven, juist nu zie je dat die oorlogen niets oplossen. Oekraïne, Israël: overal een vicieuze cirkel van geweld.

Nee, ik kom niet uit een pacifistisch nest. Mijn moeder had liever een kruisraket in de tuin dan een Rus in de keuken en mijn vader was van het CDA. Ik was puber in de jaren tachtig en ik koos waarschijnlijk bewust een andere weg dan mijn ouders. Helaas was ik er nog niet bij toen in 1981 ruim 400.000 mensen in Amsterdam demonstreerden tegen de plaatsing van kruisraketten, en twee jaar later in Den Haag nog 100.000 demonstranten meer. Ik neem aan dat de meeste demonstranten niet alleen tegen kernwapens waren, maar tegen alle wapens. Als je eenmaal met wapens een oorlog begint, wordt licht geschut al snel zwaarder geschut, en als verdedigingswapens niet helpen, gaat men over op aanvalswapens. Je kunt niet een beetje tegen oorlog en wapens zijn en ook niet een beetje pacifist. Ik begrijp nog steeds niet waar al die mensen die toen de straat opgingen zijn gebleven. In 1982 had de PSP nog drie zetels. Waar zijn die mensen? Toen ik in 1989 voor het eerst mocht stemmen, bestond de PSP niet meer. Daar baalde ik echt van. Ik weet niet meer wat ik toen heb gestemd, ik denk GroenLinks, maar ik vond dat het pacifistische geluid daar al snel verstomde. Ik was een enorme fan van Fred van der

Spek; hij was van begin af aan tegen de vorming van GroenLinks. Vlak voor de verkiezingen van 1986 moest hij plaats maken voor Andrée van Es en leek zijn politieke carrière voorbij. Dus toen ik hoorde dat hij bezig was met een nieuwe partij, heb ik me meteen gemeld. We hebben samen nog de nieuwe naam bedacht: PSP mocht niet meer, het werd PSP’92.

In het begin hadden we nog redelijk veel aanhang, zeker vier- à vijfhonderd mensen. Daar zaten veel leden tussen die GroenLinks te leurgesteld hadden verlaten. Van der Spek vond het belangrijk dat we zo snel mogelijk weer politiek zichtbaar werden en een zetel in de Kamer zouden krijgen. Daar was nog veel discussie over, want er waren toen nogal wat anarchisten onder de aanhang. We hebben overal aan meegedaan. Eerst de verkiezingen voor de Tweede Kamer en voor de gemeenteraad in 1994; ik stond als nummer 1 op de lijst van Amsterdam. In 2007 hebben we ons vijftienjarige bestaan gevierd en in 2015 hadden we nog een lijst bij de Provinciale Statenverkiezingen en bij de Waterschappen. Maar nergens haalden we een zetel.

Daarna is de meeste aanhang afgehaakt. Ik ben al die tijd actief geweest, maar toen de club echt niets meer voorstelde, heb ik besloten dat ik beter iets anders kon gaan doen. Fred van der Spek heeft ooit in een interview gezegd dat het pacifistische gedachtegoed met hem zou sterven. Hij overleed in 2017. Natuurlijk zijn er in Nederland nog een paar pacifisten, maar de pacifistische beweging is inderdaad dood.”

‘Op deze manier krijgen we een derde wereldoorlog’

Frans Saris (1942), natuurkundige, gepensioneerd directeur kerncentrale Petten.

Je moet een pacifist geen commentaar vragen tijdens een oorlog. Ik vind het net als iedereen gruwelijk, verschrikkelijk, afschuwelijk wat in het Midden-Oosten gebeurt. Ik zou er met een witte vlag willen staan en roepen dat iedereen de wapens moet neerleggen. Pacifisme is bedoeld om oorlog te voorkomen. Die kansen zijn er geweest, maar nu is het te laat.

Ik ben mijn hele leven al pacifist, maar tegenwoordig zeg ik dat niet meer hardop, want dan word je gezien als een zonderling. Is de hele wereld gek behalve ik, of andersom? Als kind van tweeënhalve maakte ik op de arm van mijn oma mee dat in Amsterdam het gebouw van de Duitse Sicherheitsdienst werd gebombardeerd, het hoofdkwartier van de Gestapo, in wat nu de Gerrit van der Veenstraat heet. Wij moesten de

schuilkelders in. Er werden in de straat ook woonhuizen geraakt. Er vielen 69 doden. De verschrikkingen van de oorlog heb ik toen al gezien. Het dreunen van bommen, huilende mensen in de schuilkelder. Dat heeft diepe indruk gemaakt. In de jaren zestig heb ik meteen op de PSP gestemd. Later hoorde ik van mijn vrouw vreselijke verhalen over haar ervaringen in het Jappenkamp. Daarna maakte ik me als fysicus grote zorgen over de nucleaire wapenwedloop. Dat heeft allemaal grote invloed gehad op mijn visie op oorlog.

Ik denk dat de algemene mening overheerst dat we ons veilig kunnen voelen dankzij onze bewapening. Militair is het Westen oppermachtig en dat maakt dat de meeste mensen zich veilig voelen achter een schild van wapens. Maar het is juist andersom. Omdat de meeste mensen zich niet veilig voelen, gaan ze zich bewapenen. Je moet eens een bezoek brengen aan het militair museum in Soesterberg. Dan krijg je een rondleiding langs al het defensiemateriaal waarover we beschikken. Aan het eind van de expositie staat in bloedrode letters: het doel van oorlog is vrede. Dat is toch verschrikkelijk? Maar het is de westerse zienswijze. De werkelijke reden voor oorlogvoering is macht.

We zijn niet opgevoed met vrede; we zijn opgevoed met oorlog. In mijn tijd was er nog dienstplicht. Wij weten niet hoe je vrede moet maken. Waarom zijn daar geen discussies over? Jij zegt: ik ben na de Tweede Wereldoorlog geboren en ik heb nog nooit een oorlog meegemaakt. Dat zie je toch echt verkeerd. Het militarisme viert hoogtij. Nederland is al jaren in oorlog. Alleen noemen we het geen oorlog meer, maar missies. Libanon, Bosnië, Irak, Somalië, Mali, Afghanistan, Libië, en dat zijn nog lang niet alle militaire missies waaraan Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog heeft meegedaan of nog steeds meedoet.

Ik ben nooit actief geweest in de politiek, maar toen de PSP nog bestond, was dat mijn partij. Toen Femke Halsema fractievoorzitter was van GroenLinks, heb ik haar in een mail gevraagd hoeveel pacifisten er nog in haar fractie zaten. Nooit een antwoord op gehad.

En dan moeten we het natuurlijk nog hebben over de wapenleveranties aan Oekraïne. Iedereen, links en rechts, is ervan overtuigd dat Zelenski gesteund moest worden na de aanval van Rusland. Maar waarom was dat logisch? Toen Poetin in 2014 de Krim binnenviel, stuurden we geen wapens. Toen Poetin in 2022 Donbas binnenviel, stuurden we wapens. Is de situatie in Donbas nu beter dan in De Krim? Donbas is platgebombardeerd, onbewoonbaar. Wat is het einde?

Ik vind dat het gevaar van een derde wereldoorlog zwaar wordt onderbelicht. De verdediging van mensen die voor wapenleveranties zijn, vind ik erg kortzichtig. Het was een illusie dat het een korte oorlog zou worden. Elke dag escaleert de oorlog verder. Miljoenen mensen worden het slachtoffer. Niemand kan deze oorlog winnen, niemand kan deze oorlog verliezen. De Navo kan deze oorlog niet verliezen; daarvoor zijn we te sterk; daarvoor hebben we te veel wapens, daardoor hebben we te veel macht. Maar ook Rusland kan de oorlog niet verliezen. Op het moment dat Poetin op zijn rug komt te liggen, gaat hij natuurlijk nucleaire wapens gebruiken. En zo krijgen we als het op deze manier doorgaat een derde wereldoorlog.”

FOTO: NATIONAL ARCHIEF/ROB BOGAERTS

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

Rodelen op je rug

door PETER SCHRIJNDERS

Zondags klonk in de keuken het gierende geluid van de fluitketel. Terwijl ma erheen rende, schoof pa in de huiskamer de stoelen tegen de muur om plaats te maken voor de zinken wastobbe. Als die met warm water was gevuld, gingen Rudolf en ik er zo uit onze pyjama in. Vanaf de derde klas gingen we naar het Schoolbadhuis in de Amsterdamse Frederik Hendrikstraat, een op een Tiroler vakwerkhuis lijkend gebouwtje. Boven de ingang was een tegeltableau met de tekst 'School Kinderbad' en het jaartal 1901.

We kregen van huis een handdoek, een stukje zeep en een washandje mee, dat we opgerold naast de schoolboeken in het vakje onder ons tafeltje legden. Om elf uur gingen we na het drinken van de schoolmelk op weg naar het badhuis, een kwartiertje lopen via de Westerstraat en de Lijnbaansgracht.

Als we uit het kleedhok kwamen, stonden we in een ruimte waarin stoomwolken dreven; langs de achterwand was een granitogoot met aan de wand geschroefde tussenschotten. Zo konden zo'n twintig kinderen afgescheiden van elkaar tegelijkertijd douchen. Het klaterende water was warm

Geen spat veranderd: het Schoolbadhuis aan de Frederik Hendrikstraat.

FOTO PETER SCHRIJNDERS

en voelde weldadig aan.

Als de badmeester op zijn fluitje blies, wist je dat de kraan kort daarna dicht ging en je afgespoeld moest zijn. Als we terug naar de kleedruimte liepen, spoot hij de goot schoon en waggelde de volgende groep jongens naar de douches.

Op de Olympische Winterspelen van 1964 werd voor het eerst gerodeld. De beel-

den daarvan op de zwart-wit tv waren spectaculair en brachten een aantal van ons op het idee de goot in het badhuis te gebruiken als rodelbaan. Nadat je flink zeep op je billen en rug had gesmeerd, kon je na een krachtige afzet aan het tussenschot zowat de hele goot door glijden. Wie stond te douchen, kon maar beter aan de kant gaan als er 'opzij!' werd gegild. Je kon erop rekenen dat daarna een ingezeepte, op zijn rug liggende naakte

jongen langs je voeten suisde.

Nadat een klasgenootje keihard onderuit was gekegeld, was het met het rodelen gedaan.

Peter Schrijnders (1955) is fotograaf en muzikant.

Indische jongens in Den Haag

door THEO VAN DER WACHT

Op het Geurt Volkertcollege in Den Haag werden wij in de jaren vijftig nog ouderwets afgericht, van braaf rondjes lopen in de pauze tot het tijdens de les systematisch opdreunen van jaartallen, naamvallen en de nodige rijtjes. Zo'n regime waarbij op de schooldanses *swing* en *live* taboe werden verklaard en wij keurig gescheiden van de meisjes gymnastiek kregen.

Kortom: de ideale voorbereiding van jongens tot toekomstig kanonnenvoer. Natuurlijk had zo'n opvoeding ook zijn voordelen, voor mij vooral dat ik nauwelijks huiswerk hoefde te maken, want wat ik echt weten moest, was er klassikaal al ingestampt.

En toen ineens verschenen er

allemaal Indische jongens; de meeste van hen wat ouder dan wij, wat kwam door de omstandigheden in toenmalig Nederlands-Indië, in die jaren verwickeld in een bloedige vrijheidsoorlog met de opstandige inheemse bevolking.

Doordat deze jongens niet alleen wat ouder waren, maar ook gepokt en gemazeld door wat ze hadden doorstaan, blies hun komst een verfrissend tropisch briesje door onze muffige en nuffige schoollokalen.

Lang niet alle docenten en leerlingen konden met hun komst overweg. Om te beginnen was daar hun vocabulaire, met uitroepen als *adoe* en *soedah*, een exotische taal waarin ikzelf bijvoorbeeld werd aangeduid met *pandjang* (lange), en wat wij groot noemden heette bij hen *besar*.

Dankzij zo'n Indische vriend pikte ik ook een en ander op uit de ideeën van Multatuli. Vooral diens talloze bewijzen voor de stelling van Pythagoras maakten op ons, alpha's, grote indruk. En over *Woutertje Pieterse* waren wij het volledig eens: wat een schrijfkunst, wat een humor, wat een tijdsbeeld. Ach, die arme *Kees de jongen*, tot voor kort nog een voorbeeldige held werd hij plots verschoven naar het tweede, zo niet derde plan.

In andere delen van Den Haag werden deze Indische jongens niet altijd even hartelijk benaderd. Ze kregen scheldwoorden als 'blauwe' of *Katjang* naar hun hoofd, en kreten als 'rot op naar je eigen land'. Het kwam soms zelfs tot knokpartijen.

Maar zonder de meisjes te kort te willen doen: aan die Indische jongens bewaar ik de beste herinneringen. Door hen kwam ik niet alleen in aanraking met smakelijke nasi koening en sateh ajam, maar ook met de tweespalt tussen Oost en West, zoals te lezen is in de novelle *Oeroeg* van Hella Haasse, en niet te vergeten met de wereld van *tempo doeloe*, die nostalgische, koloniale Indische tijd.

Theo van der Wacht (1935) was onder meer stuurman

op de grote vaart, werkzaam op personeelsgebied en dichter.

Na de kinderzegen

door ROGERIA BURGERS

Het was een stralende zondagmiddag, midden jaren vijftig, zonovergoten. We gingen naar de kerk van de Heilige Cornelius in Beuningen, die vol met huilende, schreeuwende en soms ook uitgelaten kinderen was. We kwamen voor de kinderzegen, een jaarlijkse bijeenkomst om zingend en biddend de zegen te vragen van moeder Maria. Ouders gingen met hun kinderen naar het altaar en elk kind kreeg een kruisje, een zegening. Daarna werd er nog wat nagepraat op het kerkhof met familie en vrienden.

Daarna gingen we naar Druten, naar een achterneef van mijn vader, die een boerderij had. Mijn broer en ik droegen dezelfde kleren, hij een grijze broek en ik een grijs rokje, allebei

een donkerblauw truitje met korte mouwtjes en bovenaan grijs-witte strepen – niet mooi, wel lelijk. Al vlug ging mijn broer het erf verkennen en liep ik een beetje doelloos rond. Mijn ouders zaten binnen aan de thee, er werd veel gelachen en mijn vader voerde de boventoon, een plezierige zondagmiddag in een prettige ambiance. Plotseling kwam mijn broer huilend naar binnen, hij was in zijn arm gebeten door een grote herdershond. Een goed begin van wat de kinderzegen zou moeten brengen!

Hij kreeg een pleister op zijn arm en wij gingen samen weer buitenspelen. Maar plotseling zakte ik weg in een donkere massa, een vieze bagger. Langzaam maar gestaag werd ik naar beneden gezogen, bijna was ik helemaal verdwenen. Mijn broer schreeuwde, mijn vader kwam de deur uit snellen, de achterneef sprong

uit het raam en net op tijd visten ze mij er samen uit, het druipende strontwater stond al aan mijn lippen. De stank was walgelig. In de keuken stond een koperen pomp met zwengel, zoals wij thuis in de bijkeuken ook hadden, en ik werd ijlings onder de straal gezet, zonder dat lelijke rokje en truitje.

De kinderzegen kreeg, al met al wel een heel andere dimensie.

Rogeria Burgers (1950) was docente drama en maakt radiodocumentaires.

Hoofdredacteur van de wereld

door NICO KUSSENDRAGER

Schijnbaar moeiteloos praatte G.B.J. Hiltermann – door zijn vrouw Sylvia Brandts Buys kortweg GBJ gedoopt, naar voorbeeld van president Kennedy die JFK werd genoemd – voor de Avro van 1956 tot 1999 de wereld aan elkaar. "Behalve de spanningen binnen de Europese Gemeenschap blijft het onrustig in de Arabische wereld." Eerst was hij op zondagmiddag na het nieuws van één uur te horen, later om 'programmatische redenen' op een doorde-weekse avond, wat uiteindelijk het einde van zijn rubriek betekende.

Enige ijdelheid was Hiltermann, in het dagelijks leven hoofdredacteur van de *Haagse Post*, niet vreemd. Cabaretier Wim Kan vatte het zo samen: "En nu bespreekt mr. G.B.J. Hiltermann, hoofdredacteur van de wereld, de toestand bij de *Haagse Post*."

In linkse kringen werd wat neerbuigend gedaan over de rechtse wereldbeschouwer met zijn belerende, deftige taal, altijd gekleed in maatpak en een overhemd met nadrukkelijke manchetten; alleen bij reizen naar verre landen hees hij zich in tropenkostuum. En links moest vooral niets van hem hebben vanwege zijn vriendschappen met prins Bernhard en minister Joseph Luns, en zijn sympathie voor president Charles de Gaulle.

Maar ook zijn bewondering voor Israël en zijn begrip voor de Apartheid in Zuid-Afrika vielen niet goed. Hoewel Hiltermann er meteen aan toevoegde dat in Israël de situatie van nu niet te vergelijken is met die van tweeduizend jaar geleden en er daarom een vergelijk met de Palestijnen moest komen. Benjamin Netanyahu deed toen al in Hiltermanns ogen zijn uiterste best 'het vredesproces om zeep te helpen'.

1960: G.B.J. Hiltermann wacht tot hij in de lucht gaat.

FOTO ANP/NED. INSTITUUT VOOR BEELD EN GELUID

Opmerkelijk is de uitleg hoe de radiopraatjes tot stand kwamen. De een meent dat Hiltermann na een wandeling rond de studio zijn commentaar min of meer spontaan uitsprak. De ander weet zeker dat de tekst wel degelijk op papier stond en dat hij die eerst aan zijn vrouw voorlas. Volgens een derde waren de commentaren helemaal niet live, maar werden ze om twaalf uur

opgenomen, waarna Hiltermann met Sylvia naar de Fazantenhof in Lage Vuursche reed om daar met een transistorradio op tafel naar zijn eigen commentaar te luisteren, af en toe instemmend knikkend.

Van sommige aan Hiltermann toegeschreven uitspraken weet je nooit meer of die helemaal waar zijn, maar ze zouden waar kunnen zijn. "Graag zou ik u willen zeggen

dat het kabinet-Den Uyl steeds meer dictatoriale neigingen begint aan te nemen. Helaas moet ik mij beperken tot het buitenland." Of deze, opmerkelijk voor een als rechts bekendstaande buitenlandleider: "Wie wonderen wil zien, hoeft niet naar de maan te reizen. Een kaartje naar China volstaat." President Bill Clinton was volgens hem onnozel – het Witte Huis sidderde.

En vooruitziende blik kan hem niet worden ontzegd. Hiltermann voorspelde de val van het communisme – 'een tot mislukken gedoemd experiment' – alsmede de nederlaag van de Verenigde Staten in Vietnam – 'gezien het hoge moreel van de Vietcong-strijders' – en het verloop van de Golfoorlog. Ook waarschuwde hij voor egocentrisme en materialisme waarvan de gevolgen 'schromelijk worden onderschat'.

Hiltermann voorspelde ook het einde der ideologieën, maar constateerde tevens dat wij onze cultuur weliswaar aan anderen hebben opgelegd, 'maar met succes'.

Buitenlandcommentatoren vormen een bijna uitgestorven ras. Destijds had je Henk Neuman (KRO), Anton Constandse bij de VPRO, en bij de Vara Meyer Sluysers: "Een atoomoorlog op grote schaal lijkt meer dan ooit onvermijdelijk. Ik wens u smakelijk eten en goedenavond." Tegenwoordig heb je ze niet meer. Behalve Bernard Hammelburg van BNR dan.

Nico Kussendrager (1950) was redacteur buitenland van Trouw en docent aan de Hogeschool Utrecht.

Verbieden, verdienen, verleiden

Met de klimaatverandering gaat het niet goed. Met gedragsverandering trouwens ook niet. Er wordt weer evenveel gevlogen als voor de coronapandemie. De files worden langer en de biefstukken en sudderlapjes laten we niet staan.

door NICO KUSSENDRAGER

Om gedrag te veranderen zijn er grofweg drie manieren: verbieden, verdienen en verleiden. Als het goedschiks niet werkt – en dat doet het –, dan maar kwaadschiks. Emeritus hoogleraar Frank Ankersmit zei het zo in *Trouw*: ‘Alleen met een ecodictatuur slaag je er misschien in om onder de anderhalve graad opwarming te blijven en een klimaatramp af te wenden. Als de mens wil overleven, is het nodig individuele vrijheden ondergeschikt te maken aan het algemeen belang.’

Maar kan het? Nog afgezien van de handhaving van dit soort maatregelen, het maatschappelijk draagvlak is ver te zoeken. De coronacrisis heeft het bewezen. De avondklok, de anderhalve meter, na enige tijd was de kritiek niet van de lucht. We zien de protesten al op Schiphol om de vliegvakantie op te eisen. Wie alleen op even dagen mag autorijden, stapt na verloop van tijd ook op die andere dag achter het stuur.

Die grote woorden over klimaat, milieu en leefbaarheid, is dat niet gewoon een ordinaar verlangen van betweterige activisten om anderen hun voorkeuren op te leggen. Toch? We moeten zeker allemaal vegetariër worden! Een ecodictatuur is een glijdende schaal. Er bestaan geen dictaturen die maar op één gebied harde maatregelen nemen. Een ecodictatuur is een dictatuur en niets anders.

Verdiene dan, het in rekening brengen van de werkelijke kosten van producten, inclusief de schade voor klimaat en milieu, de transportkosten en afvalverwerking. Niet langer een bos bloemen voor een paar euro en niet meer voor een paar tientjes naar Barcelona, groenten en zuivel voor de ‘echte’ prijs in de winkel. Volgens sommige milieugroeperingen zet alleen reële prijszetting zoden aan de dijk.

Ook hier de vraag hoe haalbaar het is en hoe massaal de protesten zullen zijn. Bovendien zijn het de zwakste schouders die de zwaarste lasten dragen. Voor de een zal die

Een vliegtuig uit Nairobi vol Keniaanse bloemen wordt gelost op vliegveld Maastricht-Aachen om vervolgens in 11 Aalsmeer te worden gereden.

paar euro meer niet veel uitmaken, voor de ander is het een hap uit de toehalve huishoudportemonnee. Bovendien, zeggen de critici van prijszetting, hoe bereken je die milieuschade? Voordat we het daarover eens zijn, zullen er heel veel vluchten van Schiphol vertrokken en bloemen verkocht zijn.

Als je consumenten niet kunt dwingen om hun gedrag te veranderen en als ze er ook niet voor willen betalen, is het misschien mogelijk de klant te verleiden. Als het is gelukt bontjassen uit het straatbeeld te krijgen en rokers van de nicotine af te helpen, zou het toch ook moeten lukken mensen tot ander gedrag aan te sporen als het gaat om milieu en klimaat. Grofweg zijn er twee verleidingsmanieren om gedrag te beïnvloeden: negatief en positief. Negatief is het domweg verbieden van reclame-uitingen, zoals dat eerder met alcohol en tabak gebeurde. De Heerlijk-helder-Heinekenadvertenties zijn allang uit de bladen verdwenen, evenals de Marlboroman uit de bushokjes. Lukraak alcohol aanprijzen mag niet en onlangs kwam er ook een einde aan ongerichte reclame voor online kans-

spelen. Dat moet toch ook kunnen met advertenties voor auto's, verre reizen, fossiele brandstoffen.

Ho, ho, reageerde hoofdredacteur Cees van der Laan van *Trouw* op een pleidooi van lezers van zijn krant. Iedere adverteerder is welkom, behalve de adverteerder die zich niet houdt aan de richtlijnen van de Reclame Code Commissie. En waar leg je de grens? Bij bedrijven die fossiele brandstoffen produceren, of moet je ook grote touroperators, luchtvaart- en cruisesmaatschappijen meerekenen? Waar haalt de consument dan zijn informatie vandaan om een verre vakantie of reis te boeken? Google?

En dan de positieve verleiding, ook wel *nudging*. De richtvlieg in het toilet zullen we niet noemen, wel bijvoorbeeld ‘antropomorfe’ vuilniszakken (zakken met een gezichtje erop zodat ze niet zomaar worden weggesmeten) of een Citroëngerond containers die bewoners verleiden hun vuilniszak op correcte wijze te ‘deponeren’.

‘Vader’ van de positieve verleiding is Edward Bernays, neef van Sigmund Freud. Volgens het verhaal kwam Bernays op het idee van

de ‘verleiders’ nadat oom Sigmund hem een van zijn boeken stuurde, als dank voor een doos sigaren. Bernays paste de theorie van de psychoanalyse en manipulatie van het onderbewustzijn vervolgens toe op het grote publiek. Het ging hem er niet om hoe goed producten waren, noch om de vraag of consumenten die producten nodig hadden, het ging erom producten te verkopen. Daarvoor was het nodig de publieke opinie te beïnvloeden.

Bernays was een ster in het aan de man brengen van producten waarvan de consument nog geen moment had bedacht dat hij ze nodig had. Naar eigen zeggen kreeg hij Amerikaanse vrouwen met reclames met sigaretten als fallussymbolen aan het roken. Als het even niet lukte een product te verkopen, speelde Bernays in op het ‘schuldgevoel’ van de consument. Een alles-in-een bakpoeder was niet te slijten omdat het de eer van traditionele huisvrouwen te na was. Bernays kwam met een alles-in-een bakpoeder waaraan alleen nog een ei moest worden toegevoegd. Het ei symboliseerde betrokkenheid en zorg van moeder-de-vrouw. En het werkte.

Over positieve verleiding ge-

vrachtwagens naar de veiling in FOTO ANP/HOLLANDESE HOOGTE/CHRIS KEULEN

sproken. Wie herinnert zich niet de avonturen van Joris Driepinter met zijn M-brigade: ‘Melk is goed voor elk’, ‘Ach moet het? Drie glazen melk per dag, dat doet ‘t!’, ‘Melk, de witte motor’.

Ook de verleidingen zijn niet zonder bezwaren. Waar ligt de grens tussen beïnvloeding, indoctrinatie en propaganda? Is het verantwoord keuzes van burgers zo te beïnvloeden? (Alsof dat nu niet gebeurt!). Een ander bezwaar is dat nudging doorgaans maar kort werkt. Verstokte automobilisten nemen even het openbaar vervoer, maar pakken al snel weer de auto, vleeseters laten het bij een paar vega-uitstapjes en die zovakantie is toch wel erg aantrekkelijk.

Diepgravender is het bezwaar dat gedragsbeïnvloeding en gedragsverandering de werkelijke oorzaken van klimaatverandering en milieuvervuiling verdoezelen. Een beter milieu begint niet bij de burger maar bij beleid. Nudging richt zich op het gedrag van individuen, terwijl een structurele aanpak van de problemen uitblijft. In jargon: een individueel frame, een I-frame, waar een systeemframe, een S-frame, nodig is.

De geëngageerde neutraliteit van Oostenrijk

De invasie van Oekraïne door Rusland heeft in Oostenrijk voor controverse gezorgd over de vraag of het land al dan niet neutraal moet blijven. In mei 2022 heeft een groep van veertig militairen, zakenmensen en schrijvers opgeroepen tot een ‘open debat’ over deze kwestie.

door MARK BLAISSE

Tegen de achtergrond van de invasie zou het volgens het manifest ‘onhoudbaar’ zijn neutraal te blijven, om niet te zeggen ‘gevaarlijk’, zoals dagblad *Der Standard* wist te melden. Er werd niet direct opgeroepen lid te worden van de Navo, zoals Finland en Zweden besloten, maar uitgesloten werd het niet. Sindsdien verschijnen voortdurend polemieken in de Oostenrijkse media over de toekomst van de buitenlandse politiek: moet Wenen wapens leveren aan Oekraïne, militairen op Oostenrijkse bodem laten trainen, hulp bieden bij het ruimen van mijnen en mogen wapenleveranties via Oostenrijk lopen?

Alleen de minuscule oppositiepartij Neos (Nieuw Oostenrijk) is bereid de neutraliteit op te geven. Zeventig tot tachtig procent van de bevolking zou volgens dagblad *Kurier* de status quo willen handhaven. Maar wat houdt die precies in? In de praktijk valt het met die neutraliteit namelijk wel mee. Straaljagers van Navo-landen mogen al decennia over Oostenrijks grondgebied vliegen en tijdens de eerste Irakoorlog, in 1991, kregen Amerikaanse tanks toestemming door de Alpenrepubliek te rollen.

Na de Tweede Wereldoorlog werd Oostenrijk in vier bezette zones opgedeeld, net als Duitsland, maar in tegenstelling tot het grote buurland kwam het niet tot een deling. Die werd vermeden dankzij de afspraak met de Sovjet-Unie dat Oostenrijk soeverein mocht worden, op voorwaarde dat het neutraal zou blijven. Dit zogeheten ‘memorandum van Moskou’ uit 1955 leidde tot een staatsverdrag met de vier geallieerde bezetters en vervolgens tot de onafhankelijkheid. De federale constitutionele wet over de neutraliteit werd ondertekend, waarna de buitenlandse troepen het land konden verlaten.

Duitsland had voor eenzelfde soort compromis kunnen kiezen. Stalin had in 1952 voorgesteld het land te herenigen, mits het beloofted neutraal te blijven. De CDU, toen

de machtigste partij in West-Duitsland, had daar wel oren naar, maar bondskanselier Konrad Adenauer ging er persoonlijk vóór liggen. Net als de Verenigde Staten wilde hij van Duitsland geen buffer maken tussen Oost en West, en in 1955 bekrachtigde hij dat standpunt door zijn land lid te maken van de Navo.

Adenauer verzette zich vervolgens tegen de oproep van de linkerleugel van de CDU een planconomie in te voeren, naar Sovjetmodel. Sleutelindustriën moesten genationaliseerd worden in naam van het ‘christelijk socialisme’. Niks daarvan, vonden Adenauer en de geallieerden, die moesten juist in particuliere handen blijven, jammer genoeg vaak in die van voormalige nazi-aanhangers zoals de families Quandt (BMW), Porsche-Piëch (VW), von Opel, Krupp (staal) en Flick (mijnen). Maar alles was voor Adenauer beter dan nationaliseren. (Veel verdachte familienamen verdwenen al snel om plaats te maken voor merken waarachter zij zich konden verbergen, zoals Varta (voorheen Accumulation-Fabrik AG), Bayer, Agfa, Allianz, Telefunken, BASF, Siemens en IG Farben.)

Hoe anders ging het toe in Oostenrijk. De nationaliseringswetten uit 1946 en 1947 zorgden ervoor dat banken, de energiesector en de belangrijkste fabrieken in staatshanden kwamen. Coöperaties en publiek eigendom spelen sindsdien een grote rol. Bijna de helft van alle gebouwen in Wenen is nog steeds in handen van woningcorporaties, in Berlijn is dat nog geen kwart. Neutraal blijven betekent voor Oostenrijk bewijzen dat ook een deel van het socialistische erfgoed wordt overgenomen en niet blind achter het Angelsaksische kapitalisme wordt aangehobbeld. Moskou te vriend houden is immers een belangrijk gegeven in de buitenlandse politiek, maar daar is het niet bij gebleven.

De sociaaldemocraat Bruno Kreisky heeft er vrijwel in zijn eentje voor gezorgd dat Oostenrijk internationaal een rol is gaan spelen die vaak weinig met neutraliteit te maken heeft. Achtereenvolgens als staatssecretaris van Buitenlandse Zaken (1953-1959), minister van datzelfde departement (1959-1966) en bondskanselier (1970-1983) zorgde de immens populaire Kreisky voor het slaan van verrassende bruggen naar vijanden van het Westen. Hij reisde in de jaren zestig naar Roemenië, Bulgarije en Hongarije, terwijl zijn westerse collega's die communistische landen meden als de pest. Kreisky zette de deur

voor détente op een kier, waarna zijn goede vriend, de Duitse bondskanselier Willy Brandt, die deur verder zou opengooien. De Helsinki-akkoorden, die in 1975 de slotverklaring vormden van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (mede op instigatie van de Sovjet-Unie) kwamen mede door Kreisky's inspanningen tot stand. Hij was, net als enkele andere westerse landen, voorstander van open lijntjes met de Oostbloklanden.

Ook richting het Midden-Oosten verraste de Oostenrijker; hij omhelsde de leider van de PLO, Yasser Arafat, waardoor de Palestijnen ineens een serieuze gesprekspartner voor vredesonderhandelingen werden, hetgeen weer zou resulteren in de Oslo-akkoorden van 1993. En Kreisky knuffelde ook de omstreden Libische leider Muḥammad Khadaffī, en deed al dat geflirt heel bewust ook als jood. Wenen werd mede dankzij hem het centrum van tal van vredesonderhandelingen en pogingen de niet gealigneerde landen te verbinden.

Kreisky heeft van Oostenrijk een speler gemaakt die veel groter is dan de geringe oppervlakte van het land zou doen vermoeden. Hij verzette zich tegen het Oostenrijkse lidmaatschap van de Europese Unie, omdat hij vreesde dat de neutraliteit dan toch echt ongeloofwaardig zou worden. Dat was niet de overtuiging van zijn opvolger, Franz Vranitzki, eveneens een sociaaldemocraat, maar het duurde tot 1995 voordat Wenen zich aansloot bij de EU. Brussel maakte aanvankelijk bezwaren tegen het sterk genationaliseerde deel van de Oostenrijkse economie en de daaruit voortvloeiende lage productiviteit, en bovendien waarschuwde het voor het opportunistische karakter van het kandidaat-land.

Vranitzki en zijn opvolgers beloofden voluit mee te doen aan de gezamenlijke buitenlandse politiek en in geval van nood ook mee te vechten binnen de kaders van de Europese defensie. Rusland is hier vanzelfsprekend niet gelukkig mee, maar het heeft Oostenrijk geenszins weerhouden in de zowel-als-politiek te geloven. Geen lid worden van de Navo, wel solidair strijden voor een Europa dat minder afhankelijk is van Amerika, en daarmee de Russen tegemoet treden. In juni 2023 deed Oostenrijk intussen wel mee aan de luchtmachtoperatie *Sky Shield* van de Europese NAVO-landen. Een ‘geëngageerde neutraliteit’ wordt het tegenwoordige standpunt wel genoemd, waarbij veel opties worden opgehouden. Typisch Oostenrijks dus.

“k Wou, verdomme, dat ik dit geschreven had!”

Wat had Theo Thijssen, Do voor intimi, voor ogen met zijn boek – aanvankelijk feuilleton – Kees de jongen? En hoe werd het werk destijds ontvangen? Thijssens biografie gaat erop in.

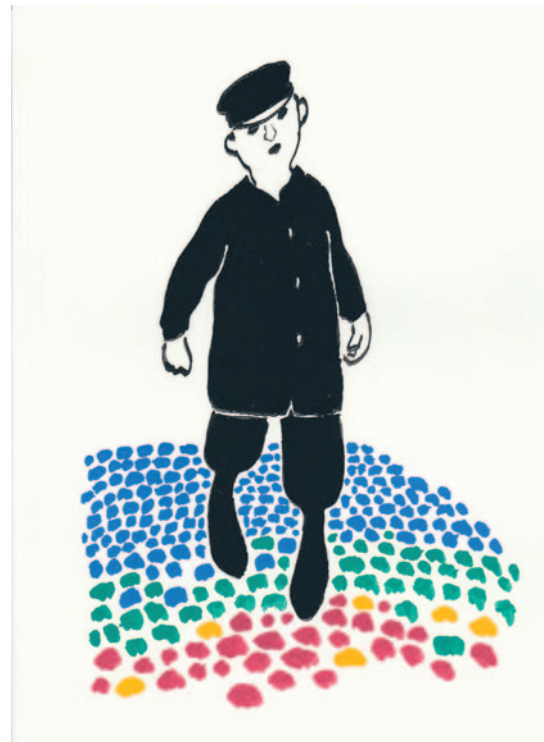
door **PETER-PAUL DE BAAR**
tekeningen **PETER VAN HUGTEN**

Wat bedoelde Theo Thijssen met *Kees de jongen* en hoe schreef hij het? Zeker omdat dit onmiskenbaar zijn bekendste en volgens velen zijn beste roman is, loont het de moeite daarop wat uitvoeriger in te gaan. Temeer omdat we hierover bij uitzondering ook Thijssen zelf aan het woord kunnen laten. In december 1988 openbaarde het literair-historische tijdschrift *Het Oog in 't Zeil* een brief van Thijssen aan zijn jonge vriend Henk van Laar, die hem gevraagd had om tips voor een lezing die Van Laar over het boek wilde houden. De brief is ongedateerd, maar door de zuinige Thijssen geschreven op de achterkant van Tweede Kamerstukken uit 1934.

Inmiddels is ook een uitvoerig verslag opgedoken in de *Leeuwarder Courant* van een bijeenkomst in de Friese hoofdstad waar Thijssen over het boek vertelde. Dat was op 20 februari 1931.

De krant: ‘Mijn laatst uitgekomen boekwerk Kees de jongen, zoo begon spreker, is reeds in 1908 ontstaan, n.l. in feuilletonvorm, tot ik het weer ter zijde legde tot 1921, om het daarna af te maken. Het is geen tendenzboek en wil niet anders zijn dan een zielstudie van een jongen. Een verhandeling over de fantasie van een knaap.’

Iedereen fantaseert, aldus Thijssen, kinderen voorop. De kleine kinderen wanen zich graag in een wereld van kabouters, prinsessen, ridders en draken. Als ze wat groter worden, knopen ze meer aan bij de realiteit, om van daaruit hun fantasie alsnog prettig op hol te laten slaan. Eenmaal volwassen weten ze door schade en schande dat de meeste fantasieën tegenvallen –

al projecteren sommigen later hun eigen wensdromen weer op kinderen en kleinkinderen.

‘Kees de jongen, de hoofdpersoon in het boek, een knaap van 11 à 12 jaar, heeft een rijke fantasie, en het is deze alleen waarover geschreven wordt: de jongen van binnen. Toen het boek zijn lezers had gevonden, maakten deze zich van Kees verschillende voorstellingen.

De een zag hem als een blond knaap, een ander stelde hem zich voor als een jongen met donker uiterlijk, deze zag hem als een stevigen knaap, gene meende in hem een teer ventje te zien. Ik zelf had van zijn uiterlijk heelemaal geen voorstelling, ik zag zijn ziel en niets anders.

Menigeen beweerde dat ik met Kees de jongen mijn jeugdherinneringen had gepubliceerd. Niets is minder waar. Wel is het waar, dat ik den jongen heb laten leven in den tijd toen ik zelf een jongen was.

Kees is een jongen uit een behoeftig gezin, hij is de oudste van de drie kinderen. Het gaat den menschen niet voordeelig, ze hebben te kampen met tegenspoed en ziekte, de vader is een t.b.c.-lijder en sterft.

Kees gaat over al de bezwaren heen, zijn fantasie helpt hem, maakt hem krachtig en stelt hem in staat de gevaren te negeeren en stuwt hem er boven uit, zijn optimisme verheft hem uit alle droefheid; hij staat sterk en fonsch te midden van alle narigheid.

Ik heb mij afgevraagd in welken vorm ik mijn verhaal zou gieten. Als een dagboek door hem zelf verteld, in brieven door hem zelf geschreven. Daarbij stuitte ik op bezwaren. Men kan een knaap niet den stijl in taalvorm in de pen geven, die aan alle eischen voldoet, en daarom besloot ik over den jongen te schrijven, doch ook weer zoo, dat fantasie en werkelijkheid elkaar in het boek afwisselen.

Ik wilde aanhalingsteekens en afgezaagde uitdrukkingen als: ‘hij zei, hij dacht, hij merkte op, hij bracht in het midden’ en dergelijke banaaliteiten vermijden.

De lezer zal daarmee geen moeilijkheden hebben; hij zal spoedig voelen wie er spreekt. Toch heb ik mij niet kunnen onthouden van het toepassen van een truc, n.l. daar waar ik het woord nu en dan anders gebruik, en het schrijf,

zoals het uit een jongensmond komt.

De lezer geruststellen zal werken – zal hem optimistisch stemmen en zich in staat stellen als Kees zich boven ellende en tegenspoed uit te werken.

Kees negeert het gevaar – hij wil het niet erkennen; komt in opstand zelfs tegen zijn moeder (dit laatste als hij te bed ligt), hij zet de ramp om in een geluk, zal het lot weten te dragen, gaat zelfs zoo ver, dat hij zijn makkers voorbereidt op iets moois, wat hij zelf eerst voor iets leelijks hield, geeft zich een looze opdracht waardoor hij alle narigheid wegwerkt.’

Na de pauze las Thijssen het hoofdstuk voor over hoe Kees steeds weer nieuwe reacties bedenkt op de dreiging dat hij een ‘buisje’ krijgt aangemeten, gemaakt van een oude mantel van zijn opee. ‘Meermalen klonk een heldere lach door de zaal, niet omdat het verhaal zoo grappig was, maar doordat men voelde, hoe zuiver de kinderziel was uitgebeeld, zoo echt, zoo ongekunsteld.’

Een paar dingen vallen op in Thijssens verhaal, omdat ze vaak geventileerde opinies over het boek ondermijnen. Ten eerste: het is een boek over een jongen, maar geen jongensboek. Het is geschreven voor een volwassen publiek. Ten tweede: het is niet bedoeld als socialistisch pamflet. Weliswaar wordt de verarming van het gezin meelevend beschreven, maar dat is niet de hoofdzaak: het is Kees’ ‘uiterlijke geschiedenis’, nodig om zijn innerlijk leven een kader te geven. En ten derde is de roman geen autobiografie – al draaft Thijssen aantoonbaar door als hij beweert niets uit het verhaal zelf beleefd te hebben.

Belangrijkste verschil: Do mocht wél ‘doorleren’, Kees niet. Waarschijnlijk omdat Thijssen vooral de waarde van geestkracht tegen alle verdrukking in wilde laten zien.

Ten slotte: kwam het *School en Huis*-verhaal integraal en identiek in het boek terecht? Ik vond geen enkel verschil – op één na. En dat is meteen wel saillant. In hoofdstuk 28 van het boek achtervolgt Kees na schooltijd stiekem Rosa op weg naar huis: ‘Nou, ze liep aardig hard en hij moest dus ook flink aan stappen. Bij

de brug bleef-ie even wachten. Ze nam de volgende gracht niet, ze sloeg linksaf de straat in! Die beroerde drukke Reestraat!’ Maar in *School en Huis* (28 oktober 1922, aflevering 70) is dat de Hartenstraat. En daár vindt in de laatste aflevering ook hun afscheid plaats. Toch wel een kleine schok voor de *Kees*-lezers die de Reestraat, met letterkundige Kees Fens, als ‘de meest romantische straat van Nederland’ zien.

Had Thijssen toen hij de eerste versie schreef Multatuli’s *Woutertje Pieterse* in zijn achterhoofd, die daar in de eerste episode van dat verhaal in de Hartenstraat stiekem een ridderroman koopt? Maar vooral: waarom maakte hij er in tweede instantie toch maar de Reestraat van? Om wat minder opzichtig naar Multatuli te verwijzen? Ik houd het erop dat Thijssen bij nader inzien de Reestraat ‘routetechnisch’ meer voor de hand vond liggen. Vanaf de Westermarkt richting De Pijp (waar Kees dan woont) wandelend is het verstandig de Prinsengracht te blijven volgen, en dan is de Hartenstraat een kleine omweg. ‘Verhuisde’ Thijssen Rosa dáárom naar de Reestraat? We zullen het nooit weten.

Niet alleen Rosa Overbeek hield van Kees; het bleek ook te gelden voor de meeste lezers van het boek. Al tijdens de publicatie in *School en Huis* kreeg Thijssen lof toegezwaaid, allereerst in het Haagse dagblad *Het Vaderland*, dat in februari 1922 al voorspelde dat dit ‘een psychologische roman van betekenis lijkt te worden’. Al daags na de laatste aflevering reageerde Thijssens partijgenoot Emanuel (Manus) Boekman, voor de SDAP lid van de gemeenteraad Amsterdam: ‘Waarde Thijssen, Nu vandaag ’t 78e en laatste stuk van “Kees, de jongen” verschenen is, mag ‘k je misschien vertellen, dat mijn vrouw en ik 77 weken lang op Zaterdag verlangend uitzagen naar het vervolg van wat wij gewoon waren geworden te noemen: “Thijs, de jongen”.’

In januari 1923 volgde een korte krabbel van dr. C.P. (Piet) Gunning, zoon van de vooraanstaande pedagoog/oud-schooldopziener en zelf rector van het Amsterdamsch Lyceum, waarop Thijssens tweede zoon Joop in september 1922 was toegelaten. ‘Zeer geachte Heer, Een goed voornemen moet men ook ten uitvoer brengen. Daarom wil ik U bij dezen – zij het wat laat – nog

eens mijn oprechte dank betuigen voor de heerlijke uren ons bezorgd met Kees, uw jongen! En – krijgen we niet nog een vervolg? Zijn leeftijd wordt er werkelijk niet minder interessant om!’

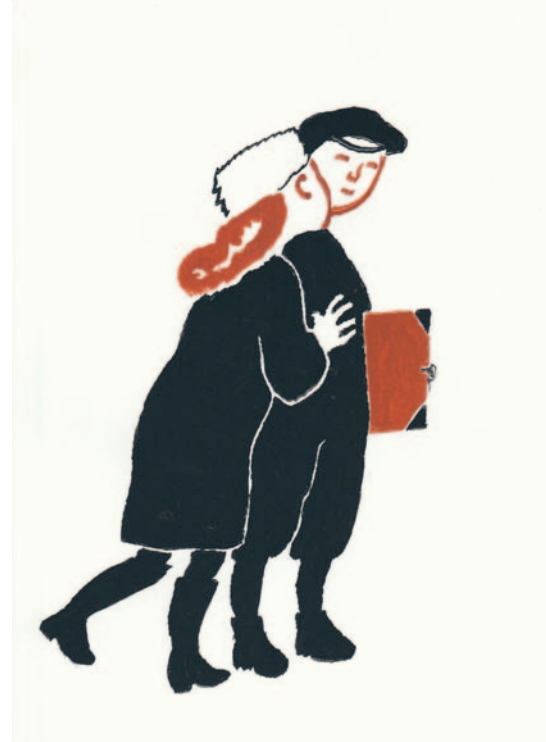
Nadat Van Dishoeck het boek in juni 1923 had uitgebracht, begonnen de brieven opnieuw binnen te komen. En paar daarvan overleefden de weggooidrang van Thijssen en zijn kinderen. Zoals de brief d.d. 9 juli 1923 van de jonge Groningse dichter en essayist Herman Poort, wiens literatuurbloemlezing *De bloeiende bongerd* uit 1915 zowaar door Thijssen in *De Nieuwe School* was geprezen. ‘En daar komt dit fijne boek van je, en daar staat me die Kees zonder flauwe kul van opgeschroefdheid, met zijn heroïeke fantasieën en z’n leugentjes. [...] ‘k Wou, verdomme, dat ik dit geschreven had!’

De recensies waren vrijwel zonder uitzondering positief of méér dan dat, op een bespreking in de *Haagsche Post* na, waarin het een boek ‘zonder groote kwaliteiten van stijl’ wordt genoemd.

Als boek over een kind was *Kees de jongen* verre van uniek. Je kan eerder zeggen dat er sinds de eeuwwisseling een kleine lawine van verhalen over kinderen verschenen was. Die trend was al kleinschalig ingezet in de negentiende eeuw met Multatuli’s *Woutertje Pieterse* en *De kleine Johannes* van Frederik van Eeden – hoe weinig kinderlijk die Johannes ook was.

Tot de twintigste-eeuwse klassiekers over kinderen (niet-kinderboeken) van vóór 1923 behoorden *Boeffje* (1901) van M.J. Brusse, *Jaapje van Jac. van Looy* (1917), *De Witte* van Ernest Claes (1920) en *Het huisje aan de sloot* van Carry van Bruggen (1921). Het lag voor de hand dat *Kees de jongen* met die boeken werd vergeleken – en die vergelijking viel voor Thijssen bepaald gunstig uit. Waarbij het natuurlijk wel hielp dat een paar besprekers, zoals A.M. de Jong, Herman Poort en ‘Mr. Punch’ (Arie Pleyzier) Thijssen persoonlijk kenden.

Het merendeel van de recensenten vindt het boek beter dan de andere in dit genre. De Jong vindt *Kees* in *Het Volk* nóg beter dan *Het huisje aan de sloot*, omdat het ‘nóg zuiverder met de

ogen van het kind gezien is, nóg zekerder met het hart van een kind gevoeld, nóg onmiskenbaarder gedacht met de hersens van een kind’. En anderen, zoals Herman Poort in *De Opbouw*, oordelen dat de onopgesmukte Kees overtuigender is dan Van Looy’s geïdealiseerde Jaapje.

Een deel van de recensenten, vooral in de opvoedingsbladen, roemt Thijssen vooral om het inzicht dat hij geeft in de ‘jongensziel’. Zijn onopgesmukte stijl komt veel minder aan de orde, maar dan wel positief. Het mooist geformuleerd door A.J. Luikinga in *De Socialistische Gids* van januari 1927: ‘Juist doordat Thijssen geen literaire allures aanneemt, bereikt hij een letterkundige kracht, welke hem mag worden benijd door menig auteur, die van elk zijner bladzijden den lezer toeroept: “Denk erom, ik ben literator”.’

Vreemd genoeg wordt in de besprekingen nauwelijks gerept van de humor in *Kees de jongen*. Die schuilt vooral in het contrast tussen de nuchtere werkelijkheid en Kees’ grootse, we mogen wel zeggen groteske dagdromen:

Schaken was een fijn spel. Verscheidene beroemde schakers waren al gek geworden, zo’n spel als het was. De meester kon ook schaken. Deed het dikwijls met een vriend, die blind was. Dus schaken was wel iets bijzonders. [...]

Hij daagde de meester uit. Versloeg hem. Toen de blinde. Kreeg ook op z’n ziel. Moest-ie met de meester mee naar een beroemde schaakspeler. Verloor-ie misschien eerst door z’n zenuwachtigheid. Maar de beroemde schaker, die er akelig bleek uitzag, keek toch raar op. Ze deden nog een spelletje; won hij. De andere wou ‘t voor de derde keer proberen – verloor wéér. Da’s geen gewone jongen, zei dan de beroemde schaker.

En zo werd-ie bekend als schaker. Het enige waar-ie op passen moest, was niet gek te worden van al het denken. En hij zou nederig blijven en erg goed voor z’n moeder; en ronduit bekennen dat-ie van z’n vader ‘t schaken geleerd had. En z’n allereerste schaakstukken – nog een prijs van school – die bewaarden-ie zuinig...

Dit is een enigszins ingekort fragment uit Peter-Paul de Baars biografie *Theo Thijssen (1879-1943) Schrijver, schoolmeester, socialist*, uitgeverij Van Oorschot, € 39,50.

‘Wat was een som dan vaak een dor ding, en wat was het krijt grof’

door PAUL ARNOLDUSSEN

Ruim 35 jaar geleden besloot Peter-Paul de Baar (1952) de biografie van Theo Thijssen te schrijven. De jonge historicus was wildenthousiast over Thijssens jeugdherinneringen *In de ochtend van het leven*. Hij las al zijn andere boeken, die man bleek niet alleen schrijver en onderwijzer te zijn geweest, maar ook socialistisch politicus en vakbondsmans. Dat sprak hem als linkse jongen aan. Ondertussen was De Baar ook tientallen jaren de bevlogen hoofdredacteur van het blad *Ons Amsterdam*. En hij moest, samen met anderen, nog een Thijssenmuseum oprichten en in stand houden. Maar zowaar, daar is ie dan: *Theo Thijssen (1879-1943), schrijver, schoolmeester, socialist*, 554 pagina dik, in prachtband. Is hij opgelucht? “Nou... redelijk opgelucht. De persen draaien, maar de reacties moeten nog komen.”

De belangstelling voor Thijssen beperkte zich lang tot sociaal-democratische en onderwijskringen. De Baar: “De eerste doorbraak naar een breder publiek was de uitgave van *Kees de jongen* als prismaboek, in 1952. Goedkoop, een hoge oplage. En toen kwam Gerben Hellinga in 1970 met zijn theaterbewerking en daarmee kreeg de avant-garde oog voor hem. De derde golf was te danken aan de bibliotheken, die in 2007 met een voor iedereen op te halen uitgave van *De gelukkige klas* kwamen; een miljoen exemplaren zijn er verspreid.”

Thijssen kon, dat is nieuw voor lezers die hem alleen uit zijn boeken kennen, wat cynisch zijn. Daarvan zijn sterke staaltjes te vinden in zijn blad *De nieuwe school*

waarvan hij redacteur was. Schrijver en collega Jan Ligthart noemde hij ‘een Haagse roomsoes’ en de heren Hinse en Stamperius kregen over hun ‘vertelsboek’ onder uit de zak. Hij eindigde zijn bespreking met ‘de eenvoudige verzekering, dat het opstel van 36 grote bladzijden van de heren H. en St. kool is; soep; koolsoep! Koek, kletsboek: oude wijvenpraat; dilettantengeleuter vol vergeefse deftigheid. Vooruit, kletsmaajortjes van auteurtjes, de school uit!’

De Baar: “Bloemrijk schelden. Hij deed me aan W.F. Hermans denken. Hier is een emancipatorische straatvechter aan het woord, zo iemand kon de jonge onderwijzersbeweging heel goed gebruiken.”

Dat Thijssen een groot schrijver was, is inmiddels wel duidelijk. Een onderwijsvernieuwer was hij niet. ‘Wij hebben in zo’n Montessoriklas (...) een middag doorgebracht en het unanieme oordeel van die leden der Kommissie, welke daarbij tegenwoordig waren, was: Verschrikkelijk,’ noteerde hij, overigens in een vernieuwende spelling die op school taboe was. Tegen instampen van de lesstof had hij geen enkel bezwaar. En de kinderen kregen er zelfs plezier in. In zijn eigen woorden: “Ik, jij, hij-wij, gij, zij-ik, jij, hij-wij, gij, zij. En precies op de maat van die dreun marcheerden we de treden af.” Ondertussen had hij een afkeer van ‘methodiekerij’ en ‘mensenredderige ondernemingen’ als vegetarisme, dierenbescherming, geheel- of seksuele onthouding en spiritisme, met name als ze zich met het onderwijs wilden bemoeien.

De leraar moet zo veel mogelijk autonoom zijn, dat vond niet alleen

Peter-Paul de Baar

FOTO VAN OORSCHOT

hij, maar ook de Bond van Nederlandsche Onderwijzers waarvan hij jarenlang hoofdbestuurder was. De perikelen in die bond krijgen ook volop De Baars aandacht. “Ik heb taaiheid daarbij proberen te vermijden, maar die bond was voor zijn levensloop essentieel en er is maar weinig over gepubliceerd. Wat me zo trof, was dat die vakbond zich druk maakte over zaken die tot op de dag van vandaag spelen. Het salaris, maar ook gelijke kansen voor alle leerlingen, de bureaucratie, de verstikkende administratie. En de zelfstandigheid van de leraar voor de klas natuurlijk.”

Thijssen wordt inmiddels be-

schouwd als een van de groten, maar mogen we het ook even hebben over zijn wellicht wat minder prettige trekjes die niet verborgen blijven in de biografie? Als hij na de dood van zijn vrouw hertrouwt, meldt hij op de aankondiging van dat huwelijk zijn ouderlijk adres, terwijl hij daar natuurlijk al jaren niet meer woonde. Daarmee poetste hij toch min of meer zijn eerste vrouw weg. Een kleinburgerlijk dingetje? Een feminist was hij bepaald niet, maar, vooruit, als Kamerlid hield hij wel warme pleidooien voor een gelijke betaling van onderwijzers en onderwijzeressen. Overigens, zegt De Baar,

Theo Thijssen

FOTO LITERATUURMUSEUM

‘voerde hij prima het woord op onderwijsterrein, de rest van het politieke bedrijf interesseerde hem geen moer en het politieke spel al helemaal niet’.

Hij schetste een enkele keer in een feuilleton wel een hoogst onprettig clichématig beeld van joden. “Daar schiet ineens een jodenmeneer op me af. He, zegt-ie, [...] watte mazzel dat ik je net tegenkom. [...] Is u nou meheer Prinzen, of is-’t-u niet meheer Prinzen? [...] Er was iets vochtigs in zijn manier van uitdrukken.’ De Baar, die natuurlijk wist van zijn latere felle opstelling

tegen discriminatie en zijn warme contacten met joodse (ex-)leerlingen, schrok ervan. “Daar heb ik het nog over gehad met Hans Blom, oud-directeur van het Niod. Die neerbuigende clichés deelde Thijssen met het grootste deel van zijn tijdgenoten. Het blijft erg onaangenaam.”

In de oorlog, hij was toen overigens al zwak, verzette hij zich niet. Thijssen maakte deel uit van van de Amsterdamse SDAP-fractie toen de nazi’s al vroeg besloten dat joodse volksvertegenwoordigers de raad uit moesten. In de laatste fractievergadering was het nauwelijks meer dan een agendapunt. De Baar

in zijn boek: ‘We mogen alleen maar hopen dat hij na de fractievergadering wel zijn gevoelens aan de uitgestotenen liet zien...’

De Baar: “Hij kende zichzelf wel. In 1943, kort voor zijn dood, heeft een oud-collega hem horen zeggen: ‘Ik ben maar een man van niks! Alle lui die wat betekenen zijn al opgepakt.’”

De Baar beschouwt zijn hoofdfiguur als een typische *social climber*. “Hij straalde zelfvertrouwen uit, vond het heerlijk om in het openbaar te spreken als een soort Godfried Bomans, maar altijd was er die onzekerheid. *Het taai ongerief*, zijn boek over die worsteling met zijn kleren, is ook te lezen als metafoor: de angst om door de mand te vallen. Hij was goudeerlijk toen hij in een interview zei: “We geloven geen van allen, dat we ’t zijn, maar we zijn ’t allemaal... bekrompen, kleine mensjes. We zijn allemaal zo reuze burgerlijk, maar we zien ’t zelf niet.”

Terug naar Thijssens prachtwerk. Door dat gratis bibliotheekboek kent menigeen de beeldschone laatste woorden van *De gelukkige klas*: ‘M’n heerlijke, lieve, lastige stel, ik weet eigenlijk maar één ding: de jaar of wat dat ik jullie heb en dat jullie mij hebben, behoren wij enkel maar een gelukkige klas te zijn. En de rest is nonsens hoor, al zal ik dat jullie nooit zeggen.’

De Baar heeft een fraaie variant daarvan opgediept:

“Mijn klas was een klas gelukkigen en ik was een gelukkige meester. Ze begonnen verwaand te worden, m’n jongens en meisjes; en ze kregen praats; en de andere meesters schudden daar weleens hun hoofden over; en zetten er soms even eentje op hun nummer. En ik trok partij. ’t Was toch mijn klas?”

Het zal wel zo’n beetje op alle scholen zo gaan – en met alle hoogste klassen.

Maar het was een klas gelukkigen; dat weet ik, die hun gelukkige meester was. En niemand kent ze zoals ik ze gekend heb. De meisjes hadden mooi haar en waren al zo groot; ze waren al zulke persoonlijks. Soms was het al een vreugde voor me, te zien hoe mooi er een liep naar het bord; en ik weet zeker dat er ook jongens wel wat van zagen. Wat was een som dan vaak een dor ding; en wat was het krijt grof.

En daar zaten de jongens, met hun ernstige koppen. Ieder van hen wist een groot man te worden. Was een koning in eigen oog. Maar zei het niet, zei het nooit.’

Thijssen blijft door en door Nederlands. Er is wel een Engelse vertaling van Kees, maar dat was een Nederlands initiatief en heeft weinig weerklank gevonden. Wel verscheen er, eind jaren veertig notabene, een editie in het Maleis. Dat moet toen een gedurfd initiatief zijn geweest in Jakarta.

Houdt Thijssen bij ons stand? De Baar: “Dat denk ik wel. Maar misschien ben ik wat overmoedig. Carmiggelt wordt amper meer gelezen, Gerard Reve dreigt weg te zakken.”

De biografie zal altijd van Kees blijven houden: “De fantasieën van Kees, die had ik ook, ik redde menigmaal mijn vriendinnetje van de verdrinkingsdood terwijl ik in werkelijkheid nauwelijks kon zwemmen. En net als Kees dwong ik mezelf tot merkwuurige dingen als het mijden van de gleuven tussen de stoeptegels.”

Heet dat tegenwoordig niet een dwangneurose? “Dan hebben een heleboel kinderen dwangneuroses.”

Verschenen

O, die jongen? Die heb ik ook gekend
Verzen voor Kees, Rosa en Theo Thijssen
Tekeningen Peter van Hugten

Simon Carmiggelt kende ‘geen schrijver op deze wereld diede gaafheid van een jongen met zoveel meesterschap en zulk een touchante humor heeft weten weer te geven als de Jordaanse schoolmeester Theo Thijssen’. Hij had het over *Kees de jongen*, inmiddels honderd jaar oud. Er zijn maar weinig boeken die zoveel dichters inspireerden. Van Willem Wilmink tot Jan Boerstoel, van Sjoerd Kuyper tot Ingmar Heytze. Jurrian van Dongen in zijn in deze bundel opgenomen lied: ‘Kon hij Thijssen maar een dankbrief schrijven...’ Dit boekje is een dankbrief uit vele pennen en één tekenstift.

Dit Argusboek is te koop voor 19,99 euro bij de boekhandel of rechtstreeks bij uitg. De Kring, zonder verzendkosten. Ga naar uitgeverijdekring.nl/o-die-jongen-die-heb-ik-ook-gekend

Kees aan de wand?

Elf tekeningen maakte Peter van Hugten van Kees, en op twee verschijnt Rosa ook nog. Bijna allemaal te zien op de voorpagina en pagina 16 en 17. Dachten we: Misschien fraaie afdrucken maken voor de Argus-lezers, genummerd en gesigneerd? Luxe prints voor pakweg 90 euro per stuk, of wat gewonere voor 40. We zijn er nog niet uit, dus dit is een peiling. Interesse? U bindt zich niet echt, hooguit moreel. En wij kijken de kat ook even uit de boom, die verzendkokers alleen al... Laat van uw belangstelling blijken via een mailtje aan Irene@arguspers.nl.

Gemiste kans

Een opera van Louis Andriessen op een libretto van Annie M.G. Schmidt – wat een gemiste kans! Op 11 juli 1987 schreef de componist een brief aan de schrijfster: ‘Zeer geachte mevrouw Annie Schmidt, Enige tijd geleden belde [dirigent] Roland Kieft mij op om te vragen of ik een kinderopera met u wilde schrijven. Wat had ik graag ‘ja’ gezegd.’

Schmidt was de gedroomde librettiste voor een opera over een van Andriessens favoriete boeken, *Kees de jongen*. Andriessen in zijn brief aan Schmidt: ‘Daar moet je oud en wijs voor zijn, want hoe zou dat nou moeten? Twee niveaus? Twee orkesten? (...) En wie kan zoiets schrijven? U natuurlijk, dacht ik dan altijd.’ Helaas, de componist wordt op dat moment opgeslokt door zijn eerste grote muziektheaterwerk *De Materie*, dat in 1989 in première zou gaan. (K.J.)

Expo Kees

Nu te zien in het intieme Theo Thijssenmuseum, ooit de woning van de kleine dromer: de tentoonstelling *100 jaar Kees de Jongen*. Een ruime blik op het verhaal, de achtergrond ervan, maar ook de ontwikkelingen en versies die er in de loop der jaren bij zijn gekomen. Rondom de tentoonstelling is een nieuwe wandel-tour uitgezet, te beluisteren met en zonder gids, op te halen in het museum.

Theo Thijssen Museum, Eerste Leliedwarstraat 16 Amsterdam. Open donderdag t/m zondag 12.00-17.00 uur; tel. 020-420 71 19.

Robbert-Jan Henkes is een reus uit Kindervertalië

De plaatjes en tekstjes zijn op het nozele af, maar dat móet juist: het kinderprentenboek *Verhalen in plaatjes* (Leningrad, 1937) is bedoeld voor de allerkleinsten. Gele kuikens wandelen een oliebus in en... worden pardoes zwart. Twee katten stoten hun neuzen, en het vogeltje tussen hen in... vliegt weg. Een jongen wil zwemmen en hangt zijn pet aan een tak... maar het is de hoorn van een koe en die loopt weg.

De tekstjes zijn kort, simpel en rijmen. Omdat het boekje met veertig verhaaltjes destijds verscheen onder de naam van de illustrator, Nikolaj Radlov, heeft het lang geduurd voordat bekend werd wie de dichters waren. Maar toen Robbert-Jan Henkes, die zich met zijn verkwikkende compilatie van Russische kindergedichten *Bij mij op de maan* (2016) presenteerde als een reus uit Kindervertalië, ontdekte dat een van de auteurs Daniil Charms (1905-1942) moest zijn, was hij gegrepen.

Charms, de absurdist die geen saai zin kon schrijven en wiens vingervlugheid de lezer blijft verbluffen, is een favoriet van Henkes. Als kenner denkt hij, al vertalende, te kunnen vaststellen welke versjes van Charms zijn en welke van een van de andere twee contribuanten, Nina

Gernet en Natalja Dilaktorskaja. Wie wát heeft gemaakt, is niet op een andere manier te achterhalen.

Vier jaar geleden verscheen het verzameld werk van Charms bij Van Oorschot. Maar dat is dus niet de hèle Charms. En hoe je diens ritmische spitsheid kunt ontdekken, dat laat Henkes zien met zijn vertaling, die tegelijk een komisch vertoog óver dat vertalen is, in *Hé, waar zijn mijn kindjes?* – dat zegt moeder kip die haar kuikens de oliebus in heeft zien lopen, en drie geheel andere, want zwarte, vrindjes naar buiten ziet komen.

Proberen het ritme en rijm van Charms te volgen, niet het plaatje navertellen, niet moralistisch zijn, en iets maken dat op zichzelf kan staan: Henkes maakt er een project van, licht zijn keuzes toe en vergelijkt zijn vertaling met de Engelse, Duitse, Franse én met die van de kneuterige Hans ter Laan, die er in 1958 wel vroeg bij was met zijn vertaling.

Dat ging dan zo. Twee koppige bokken stoten tegen elkaar en vallen in het water. Ter Laan (1958): 'Voorrang geven aan de ander/ Was de bokken niet naar de zin/ En toen vielen ze allebei/ Hals over kop het water in.' Vreselijk, aldus Henkes, dat er nu ook nog christelijke opvoedkunde bij komt: 'Dat is geen gedicht meer, dat

is een moreel heropvoedingskamp.' Hij maakt ervan: 'Twee bokken op de brug/ stoten stomp-stomp-stomp./ Twee bokken van de brug/ vallen in de plomp.'

Op die manier krijgen we een weldadig frisse vertaling plus verantwoording, van eenvoudige versjes en lieve plaatjes, perfect verzorgd door de nieuwe uitgeverij M10 van de Doetinchemse meestervormgever Martien Frijns.

Henkes verafschuwt uitroptekens (zwaktebod), en dat is de enige reden dat ik daar niet mee afsluit. Anders had ik dat gedaan, en had er hier nu een gestaan.

ARJAN PETERS

Daniil Charms, Nina Gernet, Natalja Dilaktorskaja: Hé, waar zijn mijn kindjes? Nee, niet jullie, vrindjes, maar mijn echte kindjes!...
Illustraties: Nikolaj Radlov.
Vertaald en bezorgd door Robbert-Jan Henkes.
M10 Boeken, € 25

Groot worden op de veerboot van Texel

In Imme Dros herken je meteen de rasverteller: je begint aan haar boek en kunt niet meer ophouden met lezen. Je slaat pagina 100 op, of 200, en bent weer meteen verkocht, gewoon omdat je (zoals een kind aan wie een spannend verhaal verteld wordt) wil weten hoe het verder gaat, tot aan de slotzinnen over Oudeschild op Texel: '... al zou er niemand meer op het dorp wonen die mij nog kende, elke reis zal een omweg zijn naar hier en dat zal niet veranderen zo lang ik leef.'

Ruim zestig jaar geleden trad Imme Dros (1936) met onder anderen haar man Harrie Geelen op met het studentencabaret Sing Sing. Met hem werkte ze aan haar succesvolle televisieverhalen voor de jeugd: *Oebele* en *Kunt u mij de weg naar Hamelen vertellen, meneer?* Haar lijst van publicaties omvat niet minder dan 120 titels, veelal boeken voor de jeugd, waaronder veelgeprezen bewerkingen van Homerus' *Odyssee* en *Ilias*, en een boek over de opstand van de Georgiërs in 1945 die ze als kind op Texel meemaakte. Maar ook romans voor volwassenen, zoals *Gisterland*, over de vrouw van Shakespeare. Ze heeft nu haar *Texelse trilogie*, verschenen als drie losse boeken in 1980, 1982 en 1993, bewerkt tot een samenhangend verhaal over *coming of age* op een eiland.

Het speelt in de jaren voor 1962, toen de veerboot naar 'de

Imme Dros

FOTO PRIVÉCOLLECTIE IMME DROS

overkant' nog vertrok uit Oudeschild en de overtocht drie kwartier duurde. Dat schiep een unieke sociale omgeving voor jongeren die in Den Helder naar de middelbare school gingen, zoals Dros zelf, die het Helderse gymnasium doorliep. Ze maken tijdens de overtocht hun achterstallige huiswerk, er was zelfs een tijdlang een 'studiehut' aan boord, ze stellen elkaar op de proef, ze dagen elkaar uit en beleven er hun jeugdliefdes.

Die laatste vormen het patroon

van dit boek: de vier vrouwen op wie de schuchtere, sociaal onhandige Daan List achtereenvolgens verliefd wordt: eerst jarenlang Jetta, het stuk van de school met wie hij niet durft te vrijen, dan Welmoed, de volwassen en door de wol geverfde vriendin van zijn schilderleraar, vervolgens Liliane, de dito zuster van zijn buitenissige 'mentor' Icarus, en ten slotte zijn buurmeisje Reina, van wie zijn moeder altijd al gezegd heeft dat ze 'echt een meisje is voor Daan'.

Dit op de ondergrond van zijn verknochtheid aan zijn vriend Wubbe. Die is van de taal, Daan van het beeld: hij is een begenadigd tekenaar, al gelooft hij daar zelf niet in. Ze lijken met elkaar vergroeid te zijn, totdat Daan zich realiseert: "We kunnen elkaar niet alles meer zeggen zoals toen we zes waren of zestien." En tegen het decor van Oudeschild, de dijk van de Waddenzee waarover je in je eentje gaat kuieren als het je allemaal even te veel wordt, de toren van de 'gewone' en die van de katholieke kerk, de haven waar vissersschuiten afmeren, waar je kunt zwemmen en waar de veerboot naar 'de overkant' vertrekt.

Dros schrijft dit verhaal van een jeugd op Texel puntig, geestig en zonder sentimentaliteit: het stemt vanzelf al weemoedig. Eén minpuntje: Daans belevenissen als student zijn enigszins *over the top*.

JOHN JANSEN VAN GALEN

Imme Dros: Elke reis is een omweg naar hier; Texelse trilogie
Schaeap14, € 23,99

Als woede het wint van de lach

Onder de ironische titel *Het was maar een grapje* behandelt neerlandicus Ivo Nieuwenhuis tien Nederlandse humorschandalen. Nieuwenhuis ziet die als incidenten waarbij iets komisch de aanleiding vormt voor heisa en gedoe. Jacobse en Van Es, de twee vrije Haagse jongens van Koot en Bie, verbasteren dit soort mediahypes tot *hete hangtaboes*.

Uit het tijdvak 1956 tot 2021 kiest Nieuwenhuis tien gevallen – liedjes, typetjes, spotprenten of scheldwoorden – waarin de woede het tijdelijk won van de lach. Vijf van de tien die hij onder de loep neemt, heeft hij, geboren in 1985, bewust meegemaakt. De media spelen altijd een hoofdrol: ze zijn voertuig dan wel mikpunt van de controversiële humoruitingen of ze blazen als belanghebbende ophefmakelaars kleine vuurtjes aan tot uitslaande branden.

Welke tien staaltjes van humorheibel vormen het staketsel van wat Nieuwenhuis zijn cultuurkritische mediageschiedenis noemt? In telegramstijl:

1. 1956 De Vara schrapt woorden als kontje, pokkekat en snotjong uit Annie Schmidts succesvolle hoorspel *De Familie Doorsnee*.

2. 1965 Behoudende katholieken voelen zich gegriefd door de milde spot waarmee cabaretier Wim Sonneveld de zingende Frater Venantius op de televisie brengt met een gloria joechee-liedje van Michel van der Plas.

3. 1966 Omdat de Vara een persiflage van het interview van Mies Bouwman met de falende Amsterdams burgemeester Van Hall afkeurt, stapt de redactie van *Zo is het toevallig ook nog eens een keer* op en valt voor dit satirische tv-programma na 22 afleveringen het doek.

4. 1972 In de anarchistische *Barnd Servet Show* van Wim T. Schippers zit een sketch waarin koningin Juliana spruitjes kuist en kruist.

5. 1981 Van Kooten & De Bie laten hun te populaire vrije jongens Jacobse en Van Es een coup plegen op het Binnenhof die zij met de dood moeten bekopen.

6. 1992 In de ontregelende tv-show *De Schreeuw van de Leeuw* bekt Paul de Leeuw bij wijze van practical joke een kind af om kinderexploitatie aan de kaak te stellen.

7. Nekschot moet een nacht de cel in omdat zijn tekeningen – hij koppelt anale seks met dieren aan de islam – discriminerend zouden zijn.

2021: Baudet verlaat Jinek.

FOTO JINEK

8. 2018 Youp van 't Hek verdeelt zijn gebruik van het woord 'pisnacht'. Paul de Leeuw, Paul Haenen en Erwin Olaf vinden dat dit niet meer kan.

9. 2020 Johan Derksen maakt in *Veronica Inside* een grap over rapper Akwasi, die bij een protest op de Dam gezegd heeft dat hij Zwarte Piet op zijn gezicht gaat trappen.

10. 2021 In een vlijmscherpe column in het tv-programma van Eva Jinek laat cabaretier Martijn Koning weinig heel van de rechte politicus Thierry Baudet, die de studio voortijdig verlaat.

Heeft Nieuwenhuis hiermee de meest urgente humorschandalen te pakken? Dat valt zeer te betwijfelen. Zijn ijkpunten – het moest gaan om artistieke humor en de incidenten moesten iets blootleggen over een brede maatschappelijke kwestie – zijn daarvoor te weinig onderscheidend. Hij had beter op zoek kunnen gaan naar de grootste botsingen tussen normbevestiging en normdoorbeking. Dan had hij misschien Frater Venantius ingeruild voor *Beeldreligie* (1964), de aanbidding van de televisie als nieuwe religie bij *Zo is het toevallig ook nog eens een keer*. En Phil Bloom, wereldwijd de eerste blote vrouw op televisie (1967), heeft er qua maatschappelijke controversie harder ingehakt dan het kontje in *De Familie Doorsnee*. In 1969 was hij vast op Gerard Reve en de Zangeres zonder Naam gestuit, en in 2000 mogelijk op de Weense Hitleract van Rob Muntz.

Nieuwenhuis typeert de frontale

aanval van Martijn Koning op Thierry Baudet als 'de grap die echt niet kon'. Ik prijs de moed van Koning, die een verwerpelijke politicus met inzet van originele stijl-middelen volkomen terecht keihard aanpakte. Jinek laat Koning ten onrechte vallen.

Jammer is ook dat de Brabantse shockprofs Hans Teeuwen en Theo Maassen geen eigen hoofdstuk hebben gekregen. Het motief dat Nieuwenhuis daarvoor aanvoert, is dat hun harde sketches – anale seks met Beatrix en het likken van een kruisbeeld – maar niet controversieel wilden worden. Maar hun verontrustende rol en betekenis in het Nederlandse humordebat zijn veel groter dan die van kunstenaars als Michel van der Plas of Gregorius Nekschot.

Nieuwenhuis signaleert een tegenstrijdigheid tussen humor als amorele vrijplaats en humor als uiting van racisme of vernedering. Daarover heeft filosoof en econoom John Stuart Mill (1806-1873), wiens *On Liberty* onlangs in een nieuwe vertaling uitkwam, veel verstandigs te melden. Hij argumenteert op overtuigende wijze waarom iedereen naar eigen inzicht moet kunnen denken en spreken. In het liberale gedachtegoed van Mill (en zijn vrouw Harriet Taylor) zijn humorschandalen hoge uitzondering. We moeten praktisch alles kunnen zeggen wat we willen, zolang anderen daarvan ook mogen vinden wat ze willen. Je mag anderen geen schade berokkenen, maar je moet elkaar nooit het zwijgen op willen leggen.

Ergernis rechtvaardigt geen morele dwang. Mills opvatting over de vrijheid van meningsuiting

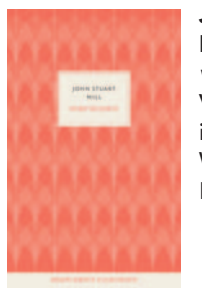
is, ook na dik anderhalve eeuw, nog steeds de best onderbouwde en de meest heilzame. Het schadebeginsel gaat niet over mensen die gekwetst zijn, maar over geweldadig handelen. Wie zich gegriefd voelt, moet met de ander in debat gaan. Er moet een brede ruimte zijn voor onconventionele ideeën en uitingen, maar wie vrijheid wil, moet er ook blijf van geven open te staan voor maatschappelijke verbetering.

In het kort: Youp van 't Hek mag pisinchten omschrijven als nichten die tegen je aan zeiken, zolang Paul Haenen, alias dominee Gremdaat, dat als uiting van homo-weezin mag zien. Van 't Hek geeft ruim baan aan de vrijheid van humor, Haenen stelt daar het belang van tolerantie en emancipatie tegenover.

JAN HAASBROEK

Ivo Nieuwenhuis: Het was maar een grapje
Atlas Contact, € 22,99

John Stuart Mill: Over vrijheid
Vertaling en inleiding: Wessel Krul Boom, € 29,90

Jubileum met 25 wereldpremières

Het Ruysdael Kwartet viert het 25-jarige bestaan met 25 wereldpremières van Nederlandse componisten. De korte composities, tot stand gekomen in nauwe samenwerking met het kwartet, duren tussen de één en drie minuten. Na de eerste uitvoering in Den Bosch tijdens het festival *November Music* worden video's van Eric de Clercq van de composities op YouTube gezet.

Het jubileumproject met muzikale versies van beknopte literaire vormen als haiku's, puntgedichten of epigrammen herinnert aan *Zes symfonische epigrammen* van Willem Pijper, gecomponeerd ter gelegenheid van het veertigjarige bestaan van het Concertgebouworkest. Willem Mengelberg dirigeerde het slechts zeven minuten durende geheel voor het eerst op 12 april 1928, daarna klonk het geliefde werk nog 42 keer. De zes delen in verschillende tempi, van *grave* tot *pesante*, *maestoso*, verwijzen naar Valerius' lied *O Nederland, let op uw saeck*.

Nu is in de Top 25 volafwisseling vaak de Hollandse schilder Salomon van Ruysdael uit de Gouden Eeuw een voor de hand liggende inspiratiebron. Maar ook ruimte, sterren, lyriek, minimal music, microtonaliteit, jazz en wereldmuziek komen aan de orde. Die brede scoop past zeer bij het in binnen- en buitenland succesvolle Ruysdael Kwartet, bestaande uit de violisten Joris van Rijn en Emi Ohi Resnick, altviolist Gijs Kramers en

Still uit *Il Posto*.

cellist Michael Müller. Ze spelen repertoire dat reikt van Haydn, de uitvinder van het strijkkwartet, tot eigentijdse componisten. De Top 25 presenteert een stand van zaken in de Nederlandse muziekhistorie in de vroege 21ste eeuw.

KASPER JANSEN

Ruysdaels Top 25: tijdens *November Music*: 10 november 12.30 uur, Willem Twee Toonzaal, Prins Bernardstraat 4, Den Bosch. Vanaf 26 oktober staat elke donderdag een nieuwe video op YouTube kanaal.

Dankbare sollicitant

Toen de film *Il Posto* (*Het baantje*, 1961) van de Italiaanse regisseur Ermanno Olmi een jaar na de bekroning in

Venetië Nederland bereikte – het Leidsepleintheater – reageerde *Volkskrant*-recensent Bob Bertina zeldzaam lyrisch. 'Wanneer de filmkunst, niet alleen die van onze tijd maar meer nog die welke altijd van waarde zal blijken te zijn, maar iets voor u betekent, mag u deze eminente film niet overslaan.' Tikje kreupele zin, maar dat zal door haastig enthousiasme zijn gekomen.

Het verhaal van de heel rustige zwart-witfilm is snel verteld. Verlegen jongen van een jaar of zestien uit een dorpje vlak bij Milaan zoekt een baantje in de stad, solliciteert bij een kantoor en wordt na een pijnlijke, vernederende selectieprocedure aangenomen als loopjongen. Dat valt wat tegen, maar na een paar maanden heeft hij de voorkeur van zijn ouders geambieerde bureaubaan voor het leven te pakken. Er is een hoogst voorzichtig lieflijke flirt met een medesollicitante, maar die loopt op niks uit. Wat heet, ook zij wordt aangenomen, ze vraagt of hij ook naar het kerstfeest voor het personeel komt, en als hem dat na veel moeite lukt, blijkt zij er niet te zijn. Dat partijtje met dat hopeloze, deprimerende feestprogramma gaat ook door merg en been.

De acteurs waren allemaal amateurs. Dat dat niet opvalt, zal de verdienste van Olmi zijn geweest. Nogal bizar: De toen vijftienjarige hoofdrolspeler Sandro Panseri speelde daarna nog in een niemandalietje en had voor de rest van zijn leven een kantoorbaan bij de firma Edison, waar de film ook was opgenomen. Hij stierf, slechts een paar Italiaanse kranten meldden het, 11 april dit jaar. In Milaan. Hij is Olmi altijd dankbaar gebleven.

PAUL ARNOLDUSSEN

Il Posto, op Netflix.

Ontmoetingen in het Hibiypark

In de novelle *Park Life* van de Japanse schrijver Shuichi Yoshida lijkt iedereen de plaats van

een ander in te nemen. De schuchtere hoofdpersoon met wie we in zijn kantoorpauzes veelvuldig door het Hibiypark in Tokio lopen, woont tijdelijk in het appartement van vrienden en past daar op huis-aapje Lagerfeld. In zijn eigen appartement logeert zijn moeder, die hem eens per jaar bezoekt. Ze zien elkaar terloops.

De enige vaste plek lijkt het bankje in het Hibiypark, boven de rotswand met uitzicht op de Hartenvijver. Daar zit een vrouw met een beker Starbucks-koffie in de hand. Zij blijkt de man al vaak geobserveerd te hebben op het bankje onder de zwarte den waar hij zijn lunchpauze doorbrengt.

Maar ze ontmoeten elkaar pas echt – op z'n Japans dan, met de nodige afstandelijkheid – in de metro die onverwachts stilvalt. Ze wisselen min of meer per ongeluk enkele woorden over een advertentie van het Japans Network voor Orgaantransplantatie met de tekst: 'Ook na uw dood leeft er iets voort. Dat is uw wil.' Ook organen kunnen dus van plaats verwisselen.

Ze zien elkaar daarna regelmatig op het bankje boven de rotswand. Alles heel afwachtend en met veel subtiel understatement. Ze observeren vooral. Elkander en de mensen in het park. Zoals de oudere man die al maar bezig is een rode ballon aan een touwtje op te laten. Met kleine scheutjes komen we iets meer over de hoofdpersoon en zijn niet-sponstane leven te weten. Hij werkt bij een bedrijf dat sterk geurende badgels verkoopt, maar het gaat vooral over z'n pauzes; hij heeft ooit in zijn jeugd een slapend meisje voorzichtig gekust, via een app maakt zijn alter ego reizen naar Europa, en hij is soms bang dat andere mensen zijn dagdromen kunnen zien. Als hij een week zijn mail niet controleert, zijn er twee berichten, waarvan een van de reisapp die laat zien dat hij Florence bezoekt.

Met de vrouw op het bankje blijft het aftasten. Ze praten over noedels van honderd procent zuivere boekweit. Maar wat ze doen voor de kost durven ze niet te delen, laat staan dat ze aan het eind van het verhaal, als hun wegen zich definitief lijken te scheiden, elkaars naam weten. Vervreemdend, maar erg mooi.

MICHAJA LANGELAAN

Shuichi Yoshida:
Park Life
Vertaling: Luk van Haute
Zirimiri Press,
€ 20,50

Rijmen

Wat kan het een genot zijn om te kunnen rijmen, neem nou bij demonstraties: 'M.E. weg ermee!', 'Studenten tegen rente!', 'Nee, die CO2!', of in een liefdesbriefje: 'Tijmen, blijf toch bij me',

aanstonds met Sinterklaas weer 'denken' over 'schenken', of 'paardendrol' op 'waardevol', gewoon als grap, of 'herfst' op 'het driewerfst', voor zoiets moest je knap én Drs. P zijn om dat te bedenken.

Rijmen is goud om je poëtisch uit te drukken... Alleen op 'zilver' gaat het, vrees ik, echt nóóit lukken.

Bloemen

Bouquinistes die carrière hebben gemaakt in het boekenvak zijn zeldzaam. Wie op de kademuurs langs de Seine zijn nering uitbreidde met een tweede boekenkist, was bij wijze van spreken al ambitieus, en met drie een ondernemer. Er zijn enige uitzonderingen. Joseph Gilbert pakte het meteen groot aan en vestigde zich in 1886 op de Quai Saint-Michel met vier *boîtes*. Twee jaar later gaf hij die op om een winkel met een echte voordeur te starten aan de Boulevard Saint-Michel. Onder de naam Gibert Joseph is dat nog steeds de grootste boekhandelsketen van Parijs. Ook François-Noël Thibault maakte de oversteek van de kade naar de linkeroever. Hij noemde zijn winkel aan de Quai Voltaire *Librairie de France*, en zijn zoon nam een deel van die naam op in zijn auteursnaam: Anatole France. In 1921 werd hem de Nobelprijs voor literatuur toegekend.

Van de handelaren die altijd op de kade zijn gebleven, is Charles Dodeman de meest legendarische. Boekenliefhebbers noemen hem in hun memoires graag 'de Napoleon van de kades'. Niet omdat hij vijf kramen bestierde, maar omdat hij bekend stond als grootlezer. De overlevering wil dat hij een klant soms vroeg om over een weekje terug te komen, zodat hij het boek ondertussen nog kon lezen. Die klant kreeg dan korting. Overdag praatte hij liefst met zijn vrienden en klanten over boekenzaken, maar ook met de daklozen die op de lagere kade, beneden zijn boekenstalle-

tjes, hun onderkomen hadden, de *clochards*.

Lezen deed hij liefst na werktijd op vierhoog in zijn appartement in de Rue Verneuil 'met oude boeken, kostbare bibelots, etsen, schilderijen'. Een verslaggever concludeerde dat Dodemans werknacht veel zwaarder was dan zijn werkdag. De neerslag van die nachtelijke lectuur bundelde Dodeman in *Le journal d'un bouquiniste* (1922). Daarnaast schreef hij volksthater en kluchten, en elk jaar een lichtvoetige roman die, zoals dat heette, gretig aftrek vond. Zijn belangrijkste werk is *Le Long des Quais* (1920), de beste geschiedschrijving over de bouquinistes tot dan toe, en nooit meer verbeterd noch aangevuld.

Charles Dodeman werd begraven op 2 januari 1935. In Nederland werd zijn verscheiden onder de aandacht gebracht door het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*. Daarin lezen we dat zijn collega-bouquinistes bloemen naar de Rue Verneuil brachten. En dat hij nog een betere bijnaam had: 'de Herodotus van de kades'. En mooier is ook dat er op zijn graf bloemen werden neergelegd door zijn benedenburen, de *clochards*.

ED SCHILDERS

Charles Dodeman; detail prentbriefkaart (ca 1920).

Rooms mondje gaat van kwekkwekkwekkwek

Het is de vraag of *Van Agt Casanova* de cultstatus zou hebben verworven als de VPRO-radio het lied destijds niet had grijsgedraaid. Onbekende zanger, onbekend label, simpele tekst, drie akkoorden, één minuut en twintig seconden – en dan toch vijfduizend singletjes verkopen. Pophistorici zijn het erover eens dat het hier het allereerste Nederlandstalige punknummer uit de geschiedenis betreft. Het bevat alle elementen waarmee het genre destijds de brave burger de stuipen op het lijf joeg: seks, rauw, grof, ongezuurd.

Op het hoesje stond een zwart-wit foto van zanger Paul Tornado afgebeeld, die er met nerd-bril, voordeekapsel, dasje en pullover met V-hals allerminst punk uitzag. Tuurlijk was daarover nagedacht. Verwarring scheppen was heel erg punk.

Tegenwoordig grossiert oud-politicus Dries van Agt – 92 jaar alweer – in verlichte standpunten die zelfs de PvdA te ver gaan. Hij keerde zeer pro-Palestijns terug van de Gazastrook, waar Israël volgens hem niets te zoeken heeft.

In 1977 profileerde Van Agt zichzelf vanwege plechtstatig taalgebruik (in debatten verkoos hij 'gij' boven 'u') en het door hem gelanceerde begrip 'ethisch reveil' als een karikatuur van een gekozene die zichzelf graag letterlijk roomser dan de paus mocht presenteren. Zijn verordening dat harde porno uitlopend nog in zaaltjes met maximaal 49 stoelen vertoond mocht worden, werd uitgelegd als een staaltje jezuïtische hypocrisie: geen ja of nee, geen kool, geen geit. Ergerlijk, vond beeldend kunstenaar Paul Hajenius (1951) uit Enschede. Toevallig onderhield hij een leuk contact met kunstenaarscollectief De Enschedese School, dat vanuit een oud schoolgebouw aan de Knalhuttenweg nummer 13 vier keer per jaar een artistiek verantwoord verrassingspakket met een boek, prent, beeldje of zelfbouwpakket aan tweehonderd abonnees rondstuurde. Alles was mogelijk, dus waarom in het kader van deze 'moderne kunst per PTT' geen plaatje gemaakt? Hajenius ging aan de slag en bekommerde zich bij het schrijven van de tekst allerminst om het aanbrengen van enige nuance. 'Van Agt Casanova/ moet aan de macht/ Van Agt supernova/ de toekomst die lacht./ Van Agt wordt uw Führer/ een pornoheld/ de seks wordt obscuurder/ neuken kost geld.' De woorden Führer en neuken had hij opzettelijk in de tekst verwerkt omdat een punklied nu

eenmaal choquerend en graf behoort te zijn, zei hij. De kracht zat in het refrain, dat uitnodigde tot meezingen: 'Het roomse mondje gaat van kwekkwekkwekkwek/ 't Zuinig mondje gaat van kwekkwekkwekkwek/ 't Roze mondje gaat van kwekkwekkwekkwek,' et cetera. Hajenius mat zich voor de gelegenheid het pseudoniem Paul Tornado aan, zong in een geïmproviseerde opnamestudio onder muzikale begeleiding zijn lied en nam een afwachtende houding aan.

De protestsong bleek de populariteit van Van Agt niet wezenlijk te schaden. Na een formatie die liefst 208 dagen duurde, trad in december 1977 het eerste kabinet-Van Agt aan.

Het kunstenaarscollectief bracht het plaatje uit op het ad hoc-label De 1000 Idioten Records, ervan uitgaand dat er vast duizend idioten zouden zijn die dit wilden kopen. De grap liep uit de hand: na de succesvolle single was er vraag naar méér leuke liedjes. Er werd een echte platenuitgeverij uit de grond gestampt, die de naam veranderde in Idiot Records, omdat het om veel meer dan duizend exemplaren ging.

De carrière van Paul Tornado als punkartiest kwam niet echt van de grond – hij maakte wel nog de zijdelings opgemerkte epee *Pissig!* – maar het label overleefde alle scepsis en zou nog jaren successen scoren met platen van muzikanten als Fay Lovsky, Mathilde Santing en band De Gigantjes.

RUDIE KAGIE

Het Ruysdael Kwartet: (vlnr) Michael Müller, Gijs Kramers, Emi Ohi Resnick en Joris van Rijn.

FOTO RUYSDAELKWARTET

Ook de borsjtsjoorlog woedt voort

In het onlangs verschenen boek *National dish – around the world in search of food, history and the meaning of home* gaat Anya von Bremzen in diverse steden op zoek naar iconische gerechten als pot-au-feu, ramen, pizza en tapas. Ze beschrijft een optreden van Maria Zakharova, woordvoester van het Russische ministerie van Buitenlandse Zaken: ‘Deze blonde Poetinaanhangster hield een dronken tirade over de bietensoep borsjtsj, die zou toebehoren aan één volk, één nationaliteit, namelijk de Russen.’ Ze nam de woorden nazisme en xenofobie in de mond. Ik bekeek op YouTube het filmpje. Volgens mij was Zakharova helemaal niet dronken.

Aanleiding voor het gekrakeel was de in 2022 genomen beslissing van Unesco om de Oekraïense borsjtsj op de lijst van immaterieel erfgoed te zetten, als essentieel onderdeel van het Oekraïense familie- en gemeenschapsleven. De toenmalige Oekraïense minister van Cultuur Oleksander Tkatsjenko was opgetogen: “Wij hebben de

borsjtsjoorlog gewonnen en zullen ook de andere oorlog winnen. Oekraïne zal het recept delen met alle beschaafde landen en zelfs met onbeschaafde landen, zodat die tenminste iets lichts, smakelijks en Oekraïens hebben.”

Een eigenaardige mededeling. Borsjtsj wordt in heel veel variaties gegeten in onder andere Rusland, Polen, Litouwen, Moldavië en Oekraïne. In Von Bremzens *Please to the table* (1990) staat een Oekraïens recept voor een ‘maaltijd-borsjtsj’ met bonen en appel, en voor een snelle vegetarische variant van haar Russische moeder Larissa.

De in Moskou geboren Von Bremzen emigreerde op zesjarige leeftijd met haar moeder naar de Verenigde Staten. In *Traditional Ukrainian cookery* (1984) meldt Savella Stetsjishin dat borsjtsj dé nationale soep van het land is en dat er allerlei soorten worden gemaakt: in de lente met zuring en het jonge blad van bieten, in de winter bijvoorbeeld met kool en paddenstoelen. De soep heeft altijd een lichtzure smaak dankzij het

Maria Zakharova op YouTube.

van kvas, citroensap, rabarbersap of azijn. Je serveert er altijd (zure) room bij. In dit kookboek begint het betreffende hoofdstuk met een sprookje over het ontstaan van de Oekraïense borsjtsj. Een rondzwelende soldaat dan wel een hongerige zigeuner klopt aan bij een arme, oude boerin en vraagt om eten. Ze zegt dat ze niets in huis heeft. De zigeuner vraagt om een bijl, die hij in een pan kokend water legt. Hij proeft en zegt dat de soep goed smaakt, maar nog lekkerder wordt van wat zout, ui en groenten. Die krijgt hij en hij stopt ze in de pan. Hij proeft weer – nu is de soep perfect, hij mist alleen

nog wat vet en varkensvlees. Hij haalt de bijl eruit en voegt vet en vlees toe. De boerin is dolblij. Zij heeft een nieuwe soep leren maken met slechts een bijl als ingrediënt. Wie haastig een soep maakt met dingen die toevallig voorhanden zijn, noemt die voortaan ‘zigeuner-bijlsoep’. Een recept voor een supersnelle borsjtsj.

- 1 fles bietensap (3/4 liter)
- 2 paddenstoelenbouillonblokjes
- 100 g champignons, in plakjes
- handje fijngesneden witte kool
- 2 lente-uitjes, in ringen
- 1/2 eetl. dille
- scheutje citroensap
- 125 ml (Engelse) clotted cream

Breng het sap aan de kook. Laat de kool daarin een paar minuten zachtjes koken. Doe de overige ingrediënten, behalve de room, in de soep. (Voor een dikkere soep: voeg 2 à 3 gepureerde gekookte bieten toe.) Schep de soep in bordjes. Voeg een flinke lepel clotted cream toe – veel lekkerder dan de inhoud van Nederlandse roompotjes.

ANNE SCHEEPMAKER

TER VEILING

Heksen in overvloed op het net, maar dit is toch wel een heel fijne. Het botjescolier, het gebit: overtuigend. De marionet dateert uit de jaren dertig, porselein, althans de zichtbare delen – we kleden haar niet uit. Verdere informatie ontbreekt. Zoekterm op catawiki.com: Antieke marionetpop heks Bod op 3 november 11 uur: 2 euro. Sluit 14 november 20.50 uur.

Koektrommel

Waarom ik Stacy Schiff's biografie van Véra Nabokov uit de kast had gepakt, weet ik niet, maar toen ik bij haar las dat Vladimir Nabokov in *Glorie* (1932) niet zijn eigen vlucht uit Rusland, maar die van Véra heeft beschreven, lag de volgende stap voor de hand.

Al in hoofdstuk 2 van *Glorie* (in 1973 gekocht en gelezen) gaat de blikken koektrommel open, waarvan ik me herinner dat ik me

KLEIN GELUK

hem vijftig jaar geleden goed kon herinneren uit mijn eigen kindertijd. Net als in die uit *Glorie* zaten de begeerlijkste koekjes bovenin en at je je langzaam maar onherroepelijk naar de ‘derderangs baksels’ onderin.

Fijn om een herinnering te delen met de kleine Volodja, maar er blijkt meer te zijn. In hoofdstuk 5 maakt Nabokov het heel waarschijnlijk dat hij zich tijdens zijn verblijf op de Krim, in 1919, op het strand bezig-

hield met het zoeken van zeeglas, ‘lichtgroene, door de zee gepolijste glasscherpen’, die hem herinneren aan zijn kindertijd. Van zeeglas had ik 1973 geen weet en dat is me dus ontgaan, zoals ook het boek over papegaaien dat een van de hoofdpersonen van *Glorie* heeft geschreven, aan mijn aandacht ontsnapt zal zijn.

Mijn eigen plannen voor een papegaaienboek kwamen pas in 1995 en begonnen met de Lieve Lorre uit Singapore, weet ik nog. Wat me toen al wel aansprak was de man die zijn fiets ‘met één trapper omlaag tegen de stoeprand had geparkeerd’, waarna de fiets, uiteraard, omvalt. Hier is sprake van een onvervalst ‘vergeten gebaar’, en die spaar ik al zolang ik me herinner.

Schuin tegenover de deur van ons huis ligt trouwens de laatste fietstegel van de stad, geheel vergeten, onbruikbaar bovendien, want de gleuf waarin je voorwiel past, zit vol zand. Maar een zakmes zou wonderen doen. “Kijk,” zouden de mensen zeggen als ze mijn fiets daar zagen staan, “zo kan het dus ook.”

GUUS LUIJTERS